

Teatriankeet hooajast 2022/23

1. Säravaimad hetked ja põnevaimad suundumused hooajal 2022/23 lavastatud dramaturgias (pidades silmas nii kodu- kui välismaist dramaturgiat, nii sõnalist kui koreograafilist teksti, nii ühe autori kui lavastusgrupi loomingut jne).
2. Kolm parimat, olulisimat või põnevaimat lavastust hooajal 2022/23. (Selle vastuse raames võib lisaks režiile tõsta esile ka teisi lavastusterviku komponente – stsenoograafia, muusikaline kujundus, koreograafia, valgus, video jne –, kuna tihtipeale on neid raske tervikust lahus hinnata või otsustada, millele täpselt võlgneb lavastus oma õnnestumise.)
3. Mõned näited mõjuvaimast lavalisest kohalolust või sooritusest hooajal 2022/23. (Näitlejad, tantsijad, esinejad, etendajad, artistid jne, nii üksiksooritustes kui ansambli mängus.)
4. Eredaim teatritegu hooajal 2022/23. (Siinkohal võib arvestada ka lavavälisest teatrimaailma, tuua välja tegu, mis on mõjutanud teatrielu, arvestada ka teatri poliitilisi ja teatrielu tervikuna puudutavaid sündmusi, tõsta esile mõni sõnavõtt, akt, otsus, üritus, hariduseluga seotud või administratiivne tegevus jne.)
5. Hooaja olulisemad teatritekstit või dialoogid, mis on aidanud kaasa teatri mõtestamisele (pidades silmas nii nende tekstide autoreid, toimetajate tööd, dramaturgide mõtteavaldusi meedias, sündmusi uues meedias või turundustegusid).
6. Arvestades praegust kriisidest räsitud elu (sõjad, viirused, majanduslangus, maksutõusud jne), milline võiks olla teatri (lähi)tulevik? Mis jääb teatrilt alles, millise vormi ja funktsiooni ta võtab, milliseid teemasid käsitleb, mida vajab publik ja mida vajab teater ise?
7. Mida sooviksite kommenteerida (probleemid, mured, röömud, üllatused, vihastamised, tähelepanekud, vihjed teatri tuleviku kohta)?

JAAK ALLIK:

1. Ootamatu ja üllatav oli Jaan Krossi kaua peidus olnud värssromaan „Tiit Pagu” lavale jõudmine ning veelgi ootamatum selle ajakohasus tänu Jaak Prints suurepärasele pedagoogi- ja lavastajameisterlikkusele.

Teise üllatuse sama kursusega (EMTA lavakunstkooli XXXI lend) valmistas Merle Karusoo kunagiste lindistuste ja mälestuste montaažina valminud lavastusega „Agnes. Kroonikud ja psühhokroonikud”.

Ja kolmas emotsionaalne elamus ikka samalt seltskonnalt: Anu Lambi käe all valminud „Ukraina avastamine”.

Ära märkida tahaks ka Jaak Jõerüüdi julguse Lennart Meri keerulise isiksuse avamisel näidendiga „Lennart. Pöördtooliaastad”. Hämmastas Jaanika Tammaru räppmuusikal „Lilli” Mustas Kastis. Välisdramaturgiast nimetaksin esimesena

Teater.Muusika.K...

22,23,24,25,26,27,28,

Kultuuriminister
Kultuuriministeerium
Tallinna Linnateater
Eesti Draamateater
Teater Vanemuine
Ugala teater
Endla teater
Heidy Purga
Rahvuskooper Estonia
Eesti Rahvusballett
Tiit Palu
VAT Teater
Vaba Lava
Noorsooteater
Vene Teater
Rakvere Teatrimaja
Von Krahli Teater
Tartu Uus Teater
Kanuti Gildi Saal
Teater
Aarne Valmis

Marius Ivaškevičiuse suurepärasest näidendist „Totalitaarne romanss”, mille kandis Narvas toimunud „Vabaduse festivalil” ette [Draamateatri](#) trupp Hendrik Toompere jr juhendamisel.

Meie teatri üldpildist eristus selgelt Timofei Kuljabini töötlus Bertolt Brechti kollaažist „Kolmanda impeeriumi hirm ja viletsus”, mis oli esmalavastus Eestis. Kindlasti oli tähelepanuväärne Günter Grassi „Plekktrummi” ja Pier Paolo Pasolini „Teoreemi” jõudmine meie teatrilavadele. Paraku oleksid mõlema teose dramatiseerijad (Priit Põldma ja Eero Epner) nagu poolele teele pidama jäänud ja teoste lõpposa puutumata jätnud, mistõttu lavastustes ei peegeldunud adekvaatselt autorite tervikidee. Selles mõttes on Mehis Pihla „Ehitusmeister Solnessi” julge tänapäevane ümberkirjutus isegi põnevam.

Ja lõpuks: erutavaks leiuks oli Duncan Macmillani näidend „Kõik ägedad asjad” ning Tanel Jonase tark ja tundlik lavastus selle põhjal [Noorsooteatris](#).

2. Parimateks, olulisemateks ja põnevamateks terviklavastusteks olid niivõrd erinevad juhtumid nagu Priit Põldma kammerlik peentöötus „Kotka tee taeva all” Saueaugu [Teatritalus](#) ning Tiit Ojasoo ja Ene-Liis Semperi võimsalt mastaapne „Macbeth” Estonia kontserdisaalis, muidugi koos Olari Eltsi ja ERSO fantastilise Sumera-süidiga.

Aga ära märkida tahaksin ka kahte komöödiat, kus sain üle aegade palju naerda: Taavi Teplenkovi „Võõrad” [Draamateatris](#) ja Priit Võigemasti „Suur veeuputus” Tallinna [Linnateatris](#).

Ning lõpuks „kontvõõrana” midagi harrastusteatrist: Ain Saviaugu lavastus „Üksidane lää” ning Tiit Alte ja Margus Mankini suurepärase mäng selles.

Ja kuna selle küsimuse all lubati mainida ka lavakujundajaid ja muid asjamehi, siis tõstan esile Rosita Raua kujundust ja Ingmar Jõela liikumisseadet lavastuses „Plekktrumm” ning Priidu Adlase lavastusega kaasa hingavat valguse seadmist „Meister Solnessis”.

3. Juba mitmendat aastat on mul rõõm ette kanda, et kõigis minu nähtud 85 lavastuses olid kõik esinejad kohal ja puudujaid polnud märgata. Sooritusi (esimene, teine, kolmas katse jne) teevad tippsportlased ja kunstis ma nende edukust mõõta ei oska. Sellepärast meenutaksin pigem mulle oma sõnumiga kõige rohkem hinge läinud ja kaasahaaravamalt teostatud näitlejatöid.

Suurepärasest lavastusest on üldjuhul alati ka meisterlik näitlejakoosus, mistõttu teises vastusepunktis mainitud lavastustest ma kedagi eraldi esile tõsta ei söandaks. Kuid lisan (tähestikulises järjekorras): Ülle Lichtfeldt, „Naisteranna needus”; Hilje Murel, „Onu Bella tähestik”, „Café Théâtral”; Pääru Oja, „Meeletu”; Tõnu Oja, „Meister Solness”; Rain Simmul, „Ülestähendusi põranda alt”; Peeter Tammearu, „Dissonantsed”; Liina Tennosaar, „Väikesed saladused”; Ivo Uukkivi, „Lennart Meri. Pöördtooliaastad”; Marika Vaarik, „Libahunt”; Peeter Volkonski, „Suur Boy ja Väike Boy”; Marika Barabanštšikova ja Agur Seimi partnerlus lavastuses „Ääremaal”; Kersti Kreismanni ja Andres Raagi partnerlus lavastuses „Regina Madre”.

4. Kodumähtalt kõrgemale tõustes oli selleks kindlasti Rimini Protokolli ja [Vaba Lava](#) ühistöös valminud „100% Narva”, seda nii teostuse meisterlikkusest kui

ühiskondlikult kõlajõult ja tähenduselt. Lisaks nimetaksin Vaba Lava poolt teist korda läbi viidud „Vabaduse festivali” ja eriti Tšiili teatri La Resentida ja Müncheni Kammerspiele ühisproduksioonis valminud lavastuse „Karistamatuse oaas” toomist sellele.

5. Ma tahaksin juhtida tähelepanu süstemaatiliselt (iga nädal!) ilmuvatele teatrikirjutistele, mida Margus Mikomägi on aastate jooksul avaldanud Maalehes ja portaalis „Teatritasku”: nii tema enda tundlikele ja asjatundlikele arvustustele kui ka portreelugudele ja pikkadele intervjuudele Eesti ja välismaiste teatrikorüfeedega ning päevakohaselt valitud tõlketekstidele. Minu arvates on see parim teatrikajastus praeguses eesti meedias.

6. Teatrikunst on aastatuhandete jooksul elanud üsna muutumatult üle kõik sõjad ning majanduskriisid ja tehnoloogilised revolutsioonid. Elanud üle ka enda keelustamise või range tsensuuri mõnede valitsejate all. Olen päris kindel, et ta elab üle ka meid ja meie aja.

7. Kurb on jälgida, kuidas olulised teatrisündmused jäävad kättesaamatuks üha suuremale hulgatele inimestele, ka kolleegidele ja kriitikutele. Ma ei räägi siin nn etenduskunstist, mis ongi vist mõeldud paar korda sõpradele ja friikidele näitamiseks. Ja ma ei räägi sellest, et piletihinnad kallinevad. Olen teadlik, et teatrietendus on efemeerne, ta ongi määratud igaõhtusele surmale. Kuid see ei ole eneseõigustuse ja käegalöömise põhjus produtsentidele, kes jätavad lavastuse loomisele oma elust mitu kuud pühendanud kunstnikud ilma teenitud tasust — nii moraalsest tunnustusest laia publiku vaimustuse näol kui tihtipeale ka otseselt rahast, mida makstakse ju mängukordade pealt. Kutselised teatrid hoiavad üldjuhul lavastusi kavas mitu hooaega ning näitavad neid võimaluste piires ka väljaspool statsionaari. Kuid nn projektilavastused ongi sageli mõeldud vaid nädala või paari jooksul mängimiseks ning planeeritud tihtipeale paika, kuhu ilma autota on võimatu ligi pääseda. Järgmisel suvel on nende mängimine raskendatud, sest näitlejail on juba uued projektid ja kindlasti pole neil mõttes, et ühes Eestimaa nurgas välja toodud lavastus võiks järgmiseks suveks kuhugi riigi teise nurka rännata. Nii olen minagi viimastel suvedel ilma jäänud nii mitmestki lavastusest, mida väga tahtnuks vaadata, mis siis rääkida n-ö tavapublikust, kes käib teatris oluliselt harvem ja võib viibida puhkusekuul Eestist eemal. Nii jääbki nägemata (ja ka kriitikas põhjalikult kajastamata) mõne näitleja hiilgeosa või lavastaja tippsaavutus.

Ja muidugi on samaväärseks raiskavaks luksuseks mängida Rimini Protokolli lavastust vaid kolm korda või tuua lavastus Tšiilist Eestisse, et näidata seda üksainus kord Narvas.

KARIN ALLIK:

1. Rasa Bugavičute-Pēce „Poiss, kes nägi pimeduses” — Eesti teatrimaastikul on kahjuks veel harv juhus, kui erivajadustega inimesi saab laval näha psühholoogiliselt välja arendatud karakteritena, mitte tüüpidena, kelle ainus omadus ongi nende erivajadus. Lavastatuna nii Tallinna Linnateatris kui ka Vene teatris, aitab mitme pimedate tegelasega „Poiss, kes nägi pimeduses” seda loodetavasti normaliseerida. Nõnda pole ehk kaugel seegi, et erivajadustega näitlejad-etendajad regulaarselt lavale jõuavad.

Duncan Macmillani „Kõik ägedad asjad” — kaasahaarava struktuuri ja üliolulise teemapüstitusega tekst, mille jõudmine Eesti Noorsooteatrisse ning seeläbi tuhandete noorte ja täiskasvanuteni hoiab ehk ära vähemalt ühe suitsiidi.

Priit Põldma „Kotka tee taeva all” — Põldma on end kehtestanud autorina, kelle uue teksti lavale jõudmine tekitab igal juhul elevust. „Kotka tee taeva all” on Põldmale omaselt sisutihe ja viimistletud tekst, mis äratas juulis üles ka need ajurakud, mis suveteatri perioodil muidu unne kipuvad suikuma.

2. Ene-Liis Semperi ja Tiit Ojasoo „Macbeth” (Eesti Draamateater ja ERSO) — lavastus, millest räägitakse enamasti ülivõrdes. Ja põhjusega: ma ei mäleta, et oleksin mõne muu etenduse vaikusehetkedel niimoodi kuulnud, kuidas publik süveneb, mõtleb, kaasa elab. Ruum oli tervenisti laetud.

Taavi Tõnissoni „Plekktrumm” (Eesti Noorsooteater) — külluslik suurteos, kus peaaegu iga detail on oskuslikult läbi lavastatud ning mille sisu muutub ajaga (kahjuks) üha päevakajalisemaks. Taavi Tõnissoni töövõime on imetlusväärne.

Sveta Grigorjeva „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada” (Sõltumatu Tantsu Lava) — lavastus, mille etenduse sees oli kõige teraapilisem viibida. Ühelt poolt on Grigorjeva teos poliitiliselt aktiivne ega paku eskapismi, teisalt võimaldab ta aga põgeneda viivuks sotsiaalsest ruumist, kus kõluma jääb hääl, mis kõige kõvemini ja ropumate sõnadega karjub.

3. Lauri Lagle „Reisi metsa lõppu” trupp tõestas end taas ansamblimängu etalonina eesti nüüdisteatris, ilmutades nii koosluse tugevat kooskõla kui iga liikme individuaalset meisterlikkust.

„Macbethist” sööbisid kõige sügavamale mällu Helena Lotmani kehastatud Leedi Macbethi silmad ja Priit Võigemasti mängitud nõia hääl.

Liisa Saaremäeli mängitud ebamaine külaline Juhan Ulfsaki lavastatud „Teoreemis” (Eesti Draamateater) pakkus samuti meeldejäävaid mäluhilte. Üldse oli „Teoreemi” puhul huvitav jälgida trupi liikmeid nii materjali kui ka oma kaasnäitlejatega edukalt kohanemas.

4. Ülimalt tänulik olen Jüri Naelale EMTA kaasaegsete etenduskunstide magistriprogrammi (CPPM) õppeprotsessi avamise eest avalikkusele. Ehkki ükski praeguse CPPMi lennu (lühi-)lavastustest pole mulle veel kustumatut muljet jätnud, on võimalus osaleda avatud tundides maailma nimekate etenduskunstnikega juba väärtus iseenesest.

Ühtlasi tõstan esile Ekspeditsiooni ja EMTA lavakunstikooli teatriskifestivali „Pidu võõras korteris” korraldamise eest, mis võimaldas korraks intensiivselt sukelduda nii noorte teatritegijate mõttemaailma kui ka lavastuse „Ainult jõed voolavad vabalt” lavaruumi. Ootamatu ja üllatav koostööprojekt, mille sarnaseid kogeksin veel.

5. Tsiteerides Ekspeditsiooni blogi 19. veebruarist 2023, oli 2023. aasta oodatuid teatritekst kultuuriministeriumi era- ja munitsipaalteatrite rahastamisvooru protokoll. Tõsi küll, kirjanduslik väärtus oli sel tekstil pigem väike, ent diskussiooni algatajana töötas ta suurepäraselt. Millist teatrit peaks maksumaksja rahaga toetama; kas teatritele raha jagamiseks saab leida objektiivseid hindamiskriteeriume; kuidas luua rahastussüsteemi, mis oleks ühtaegu läbipaistev

ja paindlik, st arvestaks iga teatri eripära — need ja paljud teised küsimused nõuavad kogu etenduskunste valdkonda hõlmavat põhjalikku arutelu.

Kahju, et mõni kultuuriajakirjanik tõestas selle diskussiooni käigus oma viitsimatust asjaoludesse süveneda ja eelistust valada pigem õli tulle, kui arendada rahumeelset arutelu. Arutelu teatrite rahastamise teemal oli ja on tõepoolest tarvis, aga ministeeriumi aadressil lahmimine ning komisjoniliikmete süüdistamine siin mõttevahetusele kasuks ei tule. Ja ühtlasi: raha ümberjaotamine raha juurde ei too. Loodan, et seekordse rahastusvooru järgne diskussioon tuleb veidi tasakaalukam.

6. Üks märksõna, mida ma seni eesti teatri tulevikku puudutavas diskussioonis märganud pole, on „tasaareng”. Kui jätkata natuke teatrite rahastamise teemal, siis on sellestki protsessist silma jäänud, kuidas peaaegu kõik (era- ja munitsipaal)teatrid tahavad suurendada oma etenduste arvu, publikunumbreid ja seega ka eelarvet. Soov jõuda majanduslikult paremale järjele ja rabelda välja prekaarsusest on igati arusaadav, aga peaksime siin küsima, kuidas teha seda kvantiteeti suurendamata. Kuidas vähendada uuslavastuste hulka ja pikendada/süvendada sisulist tööd, mis läheb ühe lavastuse valmimisse? Kuidas tõmmata kollektiivselt pidurit?

Suur osa mu teatrivaldkonnas tegutsevatest tuttavatest on üle koormatud, nagu ma isegi, ja see ei ole normaalne. Minu ülekoormatuse põhjus pole küll majanduslik ja keegi pole mind suureks tööhulgaks ka lepinguliselt kohustanud. Pigem on siin taga suutmatuse öelda ei põnevatele võimalustele ja asjaolu, et ületöötamine on kultuuri valdkonnas (aga ka mujal) tavaline või isegi romantiseeritud, aitab sellele suutmatusele ainult kaasa.

Ja teiselt poolt: kas ökoloogiline jalajälg, mille teater maailmale jätab, on kliimakriisi kontekstis õigustatud? Ma ei ole radikaal, kes väidaks, et teatritegemine tuleks keskkonna kaitsmise nimel lõpetada, aga vähem ja targemalt võiksime teha küll. Jah, kroonilise rahapuuduse tõttu ongi eesti teatris tavaks kasutada minimaalselt ressursse, aga seda lähenemist peaks jätkama ka siis, kui kitsikus leeveneb. Samamoodi ootan, et teatrid kasutaksid tulevikus oma mõjujõudu üha rohkem selleks, et keskkonna probleemidele tähelepanu pöörata (aga seda mitte propaganda võtmes).

Ma tahaksin ka veel 80. eluaastates teatrit uurida, nagu Lea Tormis — parem oleks, et see planeet siis veel inimväärset elu võimaldaks ja mu (vaimne) tervis vastu peaks. Tasaarenguta seda ei juhtu.

7. Tähelepanek kõige olulisemalt tasandilt: eesti teatripublikul süveneb komme iga vähegi ootamatu käigu või repliigi peale „isssssand!” sosistada. Kuidas seda ohjeldada?

DANZUMEEES:

1. Käin teatris võrdlemisi palju (hooajal nägin 142 lavastuse etendusi ainuüksi Eesti teatrites) ja kui see kirju pilt on „suundumus”, siis võiks seda eesti teatri mitmekülgsus ju siin punktis eraldi esile tõsta. Klassikat tehakse ka ikka ja alati meelsasti, sajandat korda ja mitmes teatris korraga, näiteks „Kirsiaeda”. Briti-Villut ja nii eesti kui vene Antoneid on alati tehtud ja tehakse ka tulevikus.

Kui tuua välja midagi eredat uute tekstide mõttes, siis tõstaksin esile Priit Põldma „Kotka tee taeva all”. Kahju, et lavastuslikus mõttes ei küündinud see (mitmete praakotsuste tõttu) dramaturgia tasemele. Priitu kiidaks väga ka Grassi „Plekktrummi” lavatekstiks seadmise eest: vaimustav ja võimas töö.

Esiletoomist on väärt veel nii mõnedki, näiteks Kaija M Külm ja tema „Lilli”, seda mitmel põhjusel — juba ainuüksi Lilli Suburgi rambivalgusse toomise pärast ja muidugi ka räppmuusikali vormi eest, mis vallutab ühtviisi nii noorte kui eakate vaatajate südameid.

Urmas Lennuki „Ääremaal” kõnetas väga, nii teema, teksti kui fantaasia tõttu.

2. Taavi Tõnissoni „Plekktrummi” kõrval peaaegu kahvatuvad kõik ülejäänud hooaja lavastajatööd (mitmed mu sõpradest intelligendid on maininud, et unustage „Macbeth”, selle aasta teatrielamus nr 1 on Grass. See lihtsalt on sedavõrd eriline, täidlane ja mahlane, aga seejuures ka toimiv tervik. Rosita Raua katkiseks pommitatud(?) kirik, Markus Robami muusika ja laulud, Ingmar Jõela tantsud ja liikumine ning kogu see imeline näitlejate trupp, viimne kui üks. Selliseid lavastusi ilmubki hooaja kohta heal juhul üks-kaks.

Kammerlikumate vormide seast võlus Kaili Viidase „Preili Julie”.

Sõna otseses mõttes aga vapustas ja võttis nii muusika kui ka visuaaliga õhku ahmima [Rahvusoper Estonia](#) ja Michiel Dijkema „Lohengrin”.

Esile tahaks tõsta teatrite KaRaKTer ja Tegelt Kah ühistööna valminud Ain Saviaugu lavastust „Üksildane lääs” — ja seda mitte ainult sellepärast, et harrastusteatris on saavutatud proffidegi kohta tipptase, vaid sellepärast, et see on nii lavastuslikult, oma mängulisuses kui ka kogu tervikuna väga mõjuv.

Nii lavastuslikus, mängulises kui ka muusikalises mõttes lisan siia Rainer Sarneti „Ülestähendusi põranda alt” — usun, et Dostojevski keerab hauas külge selle kavala triki peale mängida autori sõnad tema enda vastu.

Mirko Rajas viis saalitäied publikut rongiga Tapa vanasse, ajahambast puretud vaksalisse Tammsaaret vaatama vormis, milles kunagi varem pole neid lugusid nähtud, segades meie suurmehe teoseid põnevaks uueks tervikuks.

Margus Kasterpalu „Meeletu” alguse vormimäng ja põhiosa ideaalne paaristants mängukoha endaga oli suveteatri võluvamaid elamusi.

Vahur Kelleri „Ja ei jäänud teda ka” efektne, ilus ja hirmus mõrvamäng oma mällu sööbinud finaaliga.

Kersti Heinloo huvitav ja emotsioone tekitav, oma kammerlikest piiridest hoolimata ehk justkui ei millestki nii palju tegev „Liblikapüüdja”.

Laast, aga mitte liist: see, kuidas Hendrik Toompere on kohtusaali tagatoa klassika „12 vihast meest” staatilisuse dünaamiliseks muutnud, on meistritöö.

3. Sander Roosimägi! Kas meil on kunagi olnud alla 30-aastast näitlejat, kes on kultuurkapitali parima näitleja auhinnale nomineeritud kolm korda?! Südamest

loodan, et see neljas kord järgmisel kevadel toob talle ka võidu, mille Sander oleks pidanud saama juba oma Anderseniga. Sedapuhku siis „Liblikapüüdja” psühhopaadi eest. Kuigi talle pakuvad konkurentsi Rain Simmul ja seda lausa kahe tipprolliga (lavastustest „Ülestähendusi pörandalt” ja „Lear”), Pääru Oja oma sajaprotsendilise kohaloluga „Meeletus”, Agur Seim kahe rolliga — lavastustes „Ääremaal” (ta mängib seal haigrut!) ja „Preili Julie”, kusjuures ka tema „Lilli” rollide palett ilmutab mehe viimase aja tippvormi teatrilavadel.

Samuti Tiit Alte lavastuses „Üksildane lääs” (kuigi tema lavapartner Margus Mankin on sama oluline ja hea).

Kõrvalosades tõstaks esile Kristjan Üksküla, kes pole ju enam kõige noorem näitleja, aga sõna otseses mõttes üllatas täiesti erakordse ning minu hinnangul suisa tema senise näitlejate parima rolliga (muidu lavastuslikult mõlemat jalga lonkavas) lavastuses „Mõõt mõõdu vastu”. Samas lavastuses on aasta tiptasemel rollid ka Laura Peterson Aardamilt ja Ott Aardamilt.

Eriliselt head meeskõrvalosad kinkisid publikule lavastusest „12 vihast meest” Andres Puustusmaa, Karmo Nigula ja mitmed teised. „Plekktrummist” Andres Roosileht, Anti Kobin ja Mart Müürisepp. „Kaheteistkümnenda öö” koomilised pärlid Aarne Sorolt ja Rait Õunapuult ning „Metuusala” Rainer Elhi peaaegu et seestumus (tema tegelane ju oligi poole lavastuse ajast „vaim”) — selline roll jääb kauaks meelde! Tundub, nagu võikski jääda neid mõjuvaid meesnäitlejate rolle loetlema, ent poleks aus, kui jätaksin mainimata Jan Ehrenbergi lavastuses „Poiss, kes nägi pimeduses” ning Jörgen Liigi lavastuses „Reis metsa lõppu”.

Naistest tooksin kahe vaimustavalt hea uue rolliga esile Marika Barabanštšikova lavastustest „Preili Julie” ja „Ääremaal”. Aga aasta parima naispeosa tiitlile konkureerib temaga Liina Olmaru lavastuses „Klaasist loomaaed”.

Esile toomist väärivad ka Marika Vaarik („Reis metsa lõppu”), Karmel Naudre („Unistaja”), Külli Teetamm („Poiss, kes nägi pimeduses”), Eva Koldits („Elajannad”) ja juba mainitud Laura Peterson Aardam. Samas ei tahaks siia lisamata jätta ka Ülle Lichtfeldti „Naisteranna needusest”.

Naiskõrvalosades ei kohanud möödunud hooajal kuigi sageli tiptaset, kuid vahel siiski. Ingrid Isotamm „Plekktrummis”, ent muidugi samas lavastuses ka Tiina Tõnis ja Steffi Pähn. Katrin Valkna „Anne Franki päevikus”, Viire Valdma lavastuses „12 vihast meest”, Maarja Johanna Mägi „Preili Julies” ja Anne Törnpu „Onu Bella päevikus” oleksid ka aastaauhinna nominatsiooni väärilised. Lavalise kohalolu mõttes ei saa üle ega ümber Liisa Saaremäelist „Scream Boxis”.

4. Viljandi lavakoolis lõpetas XIV lend. Need, kes lõpuni vastu pidasid, on kõik huvitavad uued lavajõud. Loodetavasti kaasatakse neid kõikjale mängima, sest praegu on nad ju vabakutselised, kuid vajavad hädasti õpitu rakendamist, kinnistamist ja edasiarendamist. Loodetavasti on noortel diplomeeritud lavastajatel tarmukust kutsuda ellu projekte, lavastusi, kuhu oma lennukaaslasi kaasata. Teatripoliitilises mõttes on lootust, et kogu sogane vesi saab ehk pisutki selgemaks nüüd, kui varem kaht suurt sihtasutust juhtinud Kristiina Alliksaar kultuuriministeriumis kantslerina tööd alustas.

Teatritegude kõrval oli ka kurbi hetki, näiteks Paide teatri eelmise koosseisu lõpetamine. Aga tore, et ka teater ei salli tühja kohta ning et alustas uus ja esimeste

lavastuste põhjal igati paljulubav teatritegijate koosseis. Variuse otsus peatada lavategevus tuli vast sellepärast veel eriliselt üllatusliku hoobina, et ise alles hakkasin seda teatrit üha rohkem avastama. Ita Ever jääb meile kõigile igavesti südamesse...

KERLI EVER:

1. Ühe hooaega iseloomustava märksõnana näen kollektiivsust. Ei teagi, kas tegu on n-ö tunnel vision'iga, kuna olin seotud Valeria Januškevitsi, Keity Pooki, Sigrid Savi ja Kadri Sireli koostöös valminud lavastusega „Artefakturism: farsid ja varemehed“ ja hetkel tegelen sellest välja kasvanud „Artefakturistide“ projektiga, samuti Sveta Grigorjeva (küll tugeva autoripositsiooniga, ent muu hulgas ka kollektiivsusega tegeleva) lavastusega „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada“. Selle vihmavarju alla paigutaksin ka näiteks Nele Tiidelepa lavastuse „Lause lõppu jõudes oleme unustanud, kust see algas“, Artjom Astrovi „Guiding Light“i, või SAAL Biennaali kollektiivse kureerimise koos festivali raames toimunud selleteemalise sümposiumiga.

2. Olive Bieringa ja Otto Ramstadi „Vastupanu väljasuremisele“ — intiimne ja värskendav vastus kliimaärevusele. Kolmest osast koosnev rännaklavastus ergutas märkama ja laiendama iseene keha ja keskkonna — siin Merimetsa looduskaitseala — vahelist suhet, lõimides seejärel kogejad (ootamatult positiivsena mõjunud) surmakäsitluse abil ümbritsevaga lõplikult üheks. Üldiselt pean tulevikuvaateid, mis jõuavad inimeste hukkumiseni, laisaks — liiga lihtne on seda ette kujutada ja liiga vähe on sellest kasu —, aga siin oli n-ö lõppvaatus lahendatud nauditavalt, lausa helgelt.

Helen Rekkori „Vivaarium“ — ambitsioonikas eksperiment kajakambrite toimemehhanismide teemal. Kaude on seegi lavastus kliimaärevusega seotud, kuna loodud maailmale on taustaks ökoloogiline kollaps. Ehkki lavastuse trajektoorid kaldusid klišeedesse (aga eks muutu ka päriselu kajakambrid lõpuks ideede parodiaks), on see nii oma ülesehituselt kui ka teemaderingilt lavastus, millest siiani aeg-ajalt mõtlen — kas või näiteks iseene reaktsioonile, vaadates enda ümber istumas inimesi, kes algoritmi järgi peaksid jagama minuga samu väärtusi. Kliimakriisi tõsiselt võtva inimesena tahaksin vaid polemiseerida ideega positioneerida planeedi tulevikku arvesse võttev mõtteviis ühe äärmuslusena teiste seas, mis energiakulu vähendamise kaalutlusel inimestele ka kõri kallale kipub. Rohelised ei vastusta ju reeglina mitte üksikisikuid ega nõua planeedi populatsiooni vähendamist, vaid ikkagi kapitalistlikku masinavärki, mis tiivustab näiteks korporatsioonide omavoli...

Kaija M Külma ja Jaanika Tammaru „Lilli“ — ühelt poolt märgin lavastuse ära rõõmust, et rambivalgusse toodi kaua unustuses olnud, aga nii eesti naisõiguse kui kaude ka Eesti riigi kujunemisloos olulise naise lugu, teisalt julge valiku tõttu lavastus värsivormi valada. Viimase õnnestumist kinnitab näiteks keskkooliõpilasi täis teatrisaal, kus vähemalt minu läheduses mitte keegi ei nihelenud ega paistnud piinlevat. Lootust pakkuv, lõbus ja sealjuures tundlik lavastus.

3. Eva Koldits „Elajannades“. Külli Roosna „Singulaarsuses“. Sofija Melnikova „Drama Queen'is“.

4. Eesti Teatri Agentuuri ja Eesti Teatriuurijate ja -kriitikute Ühenduse teemapäev „teater I ligipääsetavus”, mis valgustas mitmeid pimekohti selles osas, kuidas paigad ja olukorrad — ja mitte ainult teatris — võiksid olla ligipääsetavad väga erinevatele inimestele ning mil viisil nad seda praegu ei ole. Lahendused ei pruugi olla sugugi keerulised ega kulukad.

VAT Teatri kampaania „Märka, et oled teatris” läheb küll juba käesoleva hooaja alla, aga tuleb kõige värskemalt meelde... Võib-olla ei pruugi piinlikkustundele rõhumine olla kõige mõjuvam taktika, aga juba pikemat aega kõneldud käitumisharjumuste muutumise mure vajab kindlasti nii ventiili kui ka laiemat kõlapinda. Muide, videotel on küll kujutatud mürsikueas tegelasi suures teatris, aga eks ka vähem formaalses etenduskunsti paigas teki vahel mõtte, et kas siis kaine peaga ei ole võimalik etendusi vaadata, et alati peab kellelgi keset etendust tooli all pudel ümber minema...

5. Tunnen ise, et publik vajab teatrit üha rohkem kui kokkutulemise kohta. Kokkutulemiseks on tarvis teatri ligipääsetavust — jah, ka füüsilises mõttes, aga arvestades elukalliduse kiiret tõusu, tooksin ma tagasi eelmise aasta ankeedi küsimuse piletihinnast. Saalid on küll täis, kuid üha väiksemaks jääb see ring, kes teatrietendust endale lubada saab. Või õigemini — kihistumine paistab veelgi enam silma. Ühelt poolt ilmub statistika sellest, kuidas absoluutses vaesuses elavate inimeste arv kasvas kõigest aastaga kaks ja pool korda, teisalt jagub publikut ka ekstravagantsema hinnaga lavastustele. Mõttemänguna — kes ja mida külastaks siis, kui sarnaselt hambaravihüvitise 40 eurole oleks igal inimesel ka riiklik teatripiletihüvitis? Kes saaks võib-olla elu esimese teatrikogemuse, kes julgeks minna mõnda mitte-kuigi-kindla-peale-minevat etendust vaatama...

6. Kui juba ligipääsetavuse lainele sattusin, jagan veel üht oma ammust unistust, mille tõstis uuesti esile „SAAL Biennaali” raames etendunud Marlene Monteiro Freitasi ergastavalt ebamugav lavastus „Õss”. Etendajad olid pärit Madeira tantsukompaniist Dançando com a Diferença (Tantsides erinevusega), mis — sõnastame siis niipidi — kaasab ka puudeta inimesi. Loodan näha ka eesti tantsu- ja näitekunstimaaastiku mitmekesisustumist, eristumist seni küllaltki homogeenisest (saledate ja konventsionaalselt ilusate) noorte kambast! Jah, selleks on vaja ka arhitektuurilisi ja tehnilisi lahendusi õppeasutustest teatrimajadeni, rääkimata neid ümbritsevatest teede ja tänavate, aga ka sotsiaalsete tugisüsteemide võrgust. Seega, kui kunagi jõuame lausa erinevaid inimesi ühendavate kompaniide ja kollektiivideni, siis teame, et meil on ühiskonnana tõeliselt hästi läinud: oleme punktis, kus inimesed saavad teha seda, mida soovivad, ning neil on selleks vajalikud tugistruktuurid.

STEVEN HRISTO EVESTUS:

1. Vähem sõnu, rohkem kohalolu tähendab sõnateatris ikka veel väiksemat publikuhuvi ja piiratud etenduskordade arvu. Füüsilise teatrikeeles otsingud annavad võimaluse kogu trupile vahendite (eriti improvisatsiooniliste) katsetamiseks ja dramaturgiliste uurimuste rikastamiseks. Heade tõestustena sellele mõjusid hooajast 2022/23 Ramuli/Põldma „Kolm ahvi” (Ugala), Havanski/trupi „Mis saab siis, kui meid enam ei ole?” (Tartu Uus Teater), Väli/Kübara „In Memoriam Bellingshausen” (VAT Teater). Kodumaise dramaturgia oluline sõnum elu kiirteel kulgevale publikule: näe ja vaata, isegi kui alati ei kuule.

Erilist tähelepanekut väärib mälukoguja ja -jagaja Merle Karusoo hoogne tegevus, kes lisas väärtusi kahel käel: „Agnes, kroonikud ja psühhokroonikud” ([VAT Teater](#) ja [EMTA lavakunstkool](#)) ning „Kes ma olen?” ([EMTA lavakunstkool](#)).

2. Olulisim. Semper ja Ojasoo mõjuvad teatripildis kas eraldi või koos eranditu väena, mis võib viia (õnneks) ajutise tühja tundeni, et midagi muud ei soovigi enam vaadata. „Macbeth” (loomulikult [ERSO](#), [Eltsi](#) ja trupi osalusel) oli just tervikuna õnnestumist määratlev lavastus, mis jääb teetähiseks, isegi kui ajad muutuvad...

Parim. Priit Põldma on dramaturgina peitnud end mitmete oluliste lavatekstide taha, võttes nüüd aga täisvastutuse. Õnnestunud terviklik sooritus — lavastaja, trupp ja atmosfäär. Saueaugu Teatritalu ja „Kotka tee taeva all”. Juba teine lavastus möödunud hooajast, mis lausa nõuab ülevaatamist.

Põnevaim. Ikka ja jälle Liisa Saaremäel. Sähvatus etenduskunsti maastikul ja šokiteraapias. [Kanuti Gildi SAAL](#) ja „Scream Box”, feat Florian Wahl.

Ja vabandused Taavi Tõnissoni ees, kes kolme parema hulka ei pääsenud, aga kelle vorm ja liikumine pakub naudingut: „Plekktrumm” ([Eesti Noorsooteater](#)), „Metamorfoos” ([Rakvere teater](#)).

3. Viis naist: Liisa Saaremäel („Teoreem” ja „Scream Box”), Teele Pärn („Teoreem”), Helena Lotman („Macbeth”), Anne Türrpu („Onu Bella tähestik”), Külli Teetamm („Sünnipäevapidu” ja „Poiss, kes nägi pimeduses”).

Viis meest: Priit Võigemast („Macbeth”), Agur Seim („Lilli”, „Ääremaal” ja „Preili Julie”), Jan Ehrenberg („Poiss, kes nägi pimeduses”), Karol Kuntsel („Metuusala” ja „Õppetund”), Jörgen Liik („Reis metsa lõppu”).

Üks õõvastavalt eriline partnerlus: Maris Nõlvak ja Sander Roosimägi „Liblikapüüdjas”.

Kaks hingematvat ansamblit: Kaie Mihkelson, Grete Jürgenson, Andres Mähar ja Sander Roosimägi lavastuses „Kotka tee taeva all” ja [Vene teatri](#) trupp „Kolmanda impeeriumi hirmus ja viletsuses”.

4. Jääb meelde lõbus seik, kuidas terve hooaja vältel suleti [Von Krahl](#) teatri maja. Ja kuidas hooaja lõpus anti võimalus selgitada fototöestustega välja Rataskaevu tänaval mängitud viimase [etenduse](#) viimane küllastaja. Jään lootma, et uue maja pidulik avamine ei nõua sama palju lubadusi. Seega, head und, [Von Krahl](#) ja tere tulemast, mis iganes!

Sulgemise ja avamise vahele jääva segaduse kasutavad ära kindla koduta olevused ja sellest ka üks meeldejääv [teatritegu](#), [Ekspeditsiooni](#) ja lavaka XXXI lennu ühekordsetest aktsioonidest koosnev, teatririskifestivalil etendunud „Pidu võõras korteris”. Näitlejatudengite esimesed iseseisvad katsetused võõra lava kaaperdamisel ning veidi segaduses ja kõhkleva publiku võitmisel. Kõik oli lubatud, ei mingit piinlikkust, ja isegi Ukraina sai esmakordselt avastatud.

5. Lavastaja ja dramaturgi Priit Põldma taasiseseisvumispäeva läkitus oma riigi inimestele sellest, millest süda parasjagu rõõmustab ja valutab.

6. Moskvasse enam kindlasti ei saa ega taha ka. Igatsetud on juba parasjagu, ära hakkab tüütama. Sooviks rohkem kohal olla, võrdsena võrdsete seas, puudutuse kaugusel, pilgu kaugusest tagasi tuua ja mitte ära põgeneda. Teater saab sellele kaasa aidata ja on juba sellega hästi hakkama saanud, lihtsalt kõik pole veel kohale jõudnud. Üldises plaanis võiks teater liikuda ikka intensiivsemas tempos, läbi otsingulisuse ja lugude, sügavamate kihtide poole. Sarnase hoo ja kvaliteediga, nagu seda sai tunda viimases Ekspeditsiooni lavastuses „Reis metsa lõppu” (lavastaja Lauri Lagle). Sest midagi muutus seespool ja seda muutust võiks rohkem kogeda.

7. Ainult kolm suure mõjuga väikest asja.

Mul pole piinlik, et käin palju teatris ja et mulle samas kõik korda ei lähe. Sest on töid, mis kaaluvad pettumused ja arusaamatused üles. Seega ei näe ma jätkuvalt põhjust, miks peaks meie kodumaisele teatrile selja pöörama või selle suhtes ülikriitiline olema.

Mul on alati hea meel, kui loen kavalehelt Jakob Juhkami, Kirill Havanski, Markus Robami vmt nime, sest tean, et muusika päästab alati.

Ja ma ei saa ikka päris hästi aru, millist vastutust ja kuidas näevad endal suurte repertuaariteatrite loomingulised juhid.

INNA GRÜNFELDT:

1. Et kõnelda üldistest suundumustest, peaks olema vähemalt kolmveerand lavastustest nähtud, aga kasinamalt aluspõhjalt võiks öelda, et otsitakse inimeses inimest. Leidmise hetked olidki säravad.

2. Taavi Tõnissoni lavastused „Plekktrumm” Eesti Noorsooteatris ja „Metamorfoos” Rakvere teatris. Urmas Lennuki „Ääremaal” (MTÜ Müüdnud Naer). Jaune Kimmeli siiras, võluv ja südantsoojendav kogukonnaprojekt „Ottõ” (Viru-Nigula Hariduse Selts).

3. Märten Matsu „Metamorfoosis”. Tiit Alte ja Margus Mankini sisukus, täpsus ja haarav professionaalsus harrastusteatri KaRakTer lavastuses „Üksildane lääs” Põlula piisonifarmis.

4. Viimaks panid teatrid seljad kokku ja astusid arglikult publiku telefoni- ja muu terrori vastu. Kas vajaksime saali valvekaameraid, teatripolitseid ja korrarikumistrahve või suudab hea (lavaline) sõna võita vohava kasvatamatuse?

5. Raadioteatri saatesari „Sõna on laval”.

6. Teatri eesmärk mis tahes vormis oli ja on aidata inimesel endas (ja elus ja maailmas) paremini selgusele jõuda. Teater kui dialoog lava ja saali vahel, mitte pelgalt loojate eneseotsing või eneseteostus.

7. Kas lavakoolide kõneõppejõud ikka teavad, et noortel näitlejatel tuleb osata ja suuta end ka suures teatrisaalis kuuldavaks teha? Nurin publiku seas on ületamas

kriitilist piiri.

MARIS JOHANNES:

1. Sümfoonilise muusika ja teatriteksti sümbioos draamalaval. Esimene pääsuke „Macbeth” Lepo Sumera ja Jay Schwartzi muusikaga, ERSO ja Olari Eltsiga. Läbikomponeeritud kaamerarežii rolle vahendamas. Kooslus Shakespeare ja Sumera, Ojasoo ja Semper intrigeeris ja erutas publikut. Järgnes Tom Stoppardi ja Andre Previni „Dissonantsed” Elmo Nüganeni lavastuses, Tõnu Kaljuste ja Tallinna Kammerorkestriga. Nii suurejooneline koostöö sõnateatri ja tipporkestrite vahel avaldab muljet.

2. „Kirsiaed” Ugalas — nii lavastus, stsenograafia kui muusikaline kujundus Andres Noormetsalt. Tšehhovist inspireeritud autorilavastus, matiundilik vabadus klassika tõlgendusel. Tervik töötab perfektelt ja kõik tegelased naudid täiega pidu, mida katku ajal peetakse.

Eva Kolditsa ja Mirgo Rajandi „Elajannad” — sõna ja muusika dialoog, emotsionaalselt üks jõulisemaid naiseks olemise lavastusi, mida näinud olen. Mängida kahe näitleja ja viie muusikuga siin ja praegu (ilma kaamera suure plaanita) ja saavutada suurvormi mõõtu visuaalselt intrigeeriv lavastus (kunstnik Kairi Mändla, valguskunstnik Meelis Lusmägi) — see on rõõmus ootamatus.

Timofei Kuljabini „Kolmanda impeeriumi hirm ja viletsus” Vene teatris — paralleelid Hitleri Saksamaa ja Putini Venemaa vahel on esitatud lakoonilise ja julma täpsusega. Lava tuksub (kunstnik Oleg Golovko) nagu kellavärk, keegi ei pääse oma kestast (aja eest) pakku. Brechti näidendi esmaesitus Eesti teatris (Roman Dolžanski töötluses).

3. Priit Põldma „Kotka tee taeva all” Saueaugu Teatritalus kui psühholoogilise teatri meistrikläss: Grete Jürgensoni silmapilkse ümberkehastumise võime, Kaie Mihkelsoni seisunditunnetus, Andres Mähari täpne karakteriloomed ja Sander Roosimäe eksistentsiaalne haprus — tundliku käega kirjutatud ja lavastatud rollid inimeseks olemise raskel teel.

Marika Barabanštšikova ja Agur Seim — värske, mänguline ja intrigeeriv kooslus („Preili Julie” Karlova teatris ja „Ääremaa” Urmas Lennuki lavastuses Ihamarus).

Katariina Tamm — „Libahundi” Tiina kui ainus normaalne hullude keskel (Von Krahliteater).

Piret Laurimaa — kõrvalrollide galerii ellujäämiskursusel, millel nimeks „Sada grammi taevasina” (Urmas Vadi, Vanemuine).

Liisa Saaremäel ja Teele Pärn kui antipoodid „Teoreemis” (Juhan Ulfsak, Eesti Draamateater).

Ott Aardam võimu magusas mängus „Möödus möödu vastu” (Lembit Peterson, Theatrum).

Jaan Rekkori roll kui vananemisaabits „Merrevaates” (Märt Pius, Endla).

Andres Puustusmaa — lavastuses „12 vihasest mehest” see kõige vihasem (Hendrik Toompere, Draamateater).

Ivo Uukkivi ühe hooaja kaks kirglikku rolli: riigimees Lennart („Lennart. Pöördtooliaastad” Viimsi Artiumis) ning punkar Munk ja kõrvalrollid („Onu Bella tähestik” Eesti Draamateatris).

4. Segadus teatrite rahastamises puudutas paljusid, see oli üks piinlik tegu, mis näitas eredalt, milline jama tõuseb läbimõtlematust asjatamisest.

Õnnehetki pakkusid EMTA lavakunstkooli XXXI lennu (juhendajad Jaak Prints ja Külli Teetamm) diplomilavastused. Jaak Prints lavastatud Jaan Krossi „Tiit Pagu” keeruline tekst, värsi esitamine liikumise pealt, kiired rolli- ja tempo-rütmi vahetused panid proovile tudengite professionaalsuse ja vastupidavuse. „Tiit Pagu” oli minu jaoks selle hooaja üks suuremaid üllatusi. XXXI lennu diplomilavastustele lisasid oma värve Karusoo, Keerd, Kangro ja Lamp. Saab rõõmu tunda noortest andekatest näitlejatest.

5. Sirp, Teater. Muusika Kino ja Teatrielu on kindla peale minek.

Häda tõuseb sellest, kui lavastus on jõuliselt üles kiidetud; ootushorisont on laes ja pettumus kiire tulema. Kaks võimalust: lavastus puhta lehena ruttu ära vaadata või vältida emotsionaalselt üheplaaniilisi artikleid (ei pruugi õnnestuda). Emotsiooni on kerge toota ja sellel on turgu, aga see rikub õhku.

6. Ratsionaalne vastus puudub, võin kirjeldada oma mõttemustrit. Teatril olgu isikupärane tegu ja nägu. Mida mitmekesisem on suur teatripilt, seda parem. Vajame mõttekaaslust, aga vahel on vaja teisetoorahva mõtteid ka tundma õppida, nagu salakuulaja. Need võivad olla jumala võõrad mõtted, aga ikka huvitav teada. Kuulad ära ja siis vaikselt omade juurde tagasi. Sinna, kus on kindel koht sõnal ja kus sünnib sõnumiga roll. Niiviisi on mu maailm korrastatud ja öösel tuleb hea uni. Vahel ei tule ka.

7. Suvisel teatriturismil on Eestis pikk traditsioon, aga augustis oleksin tahtnud välja kuulutada teatriboikoti: ei pea ju ometi iga künka ja kivi taga midagi etendama. Samas on võimalus, et just selle kivi all on peidus teatriime või just too lavastus toetab kohalikku paigavaimu. Suveteater on nagu hasartmäng või kalalkäik — kas täna näkkab või jäävad tühjad pihud. Samas, mis ühele jama, võib naerutada sadu. Nii et võti on ikkagi mitmekesisuses. Teater, mida toetab kohavaim, on alati huvitav, seal võib isegi näitlemise suhtes mõõndusi teha: no ei tulnud nii hästi välja, olgu, homme teete paremini. Aga kõige jubedam on, kui selle kohavaimu sisse pletitakse kõik seebikaklišeed, mida ilman nähtud. Siis tahaks metsa joosta nagu Tiina muiste.

KAJA KANN:

1. Alustuseks pean ütleva, et ma ei ole vaadanud teatrit ei Tartus ega ka Viljandis, seega ootan huviga lõunaeestlaste vastuseid ja loodan, et nii moodustub kokku pilt eesti teatrist. Toon välja Kanuti Gildi SAALis etendunud „Cowbody”, mille autoriteks on Hanna Kritten Tangsoo ja Sigrid Savi, kes suutsid üles ehitada esmapilgul etüüdidest koosneva dramaturgia, mis hakkas moodustama mõnusat tervikut ja

sidus eelneva mäletamise või tulevikulootuste kaudu vaataja peas kõik tervikuks. Samuti tahaks esile tõsta Eero Epneri ning ilmselt ka lavastaja Henrik Kalmeti ja kogu trupi dramaturgiat lavastusele „Kohver”, kus lavastustervik polnud ehk kõige tugevam, aga iga üksik monoloog oli nii salapärase ülesehitusega, et ka kõige teadlikum teatrivaataja sai viieminutilise monoloogi jooksul vähemalt nelja üllatuse osaliseks.

2. Nele Tiidelepp, kelle taust on hoopis kunsti- ja kirjandusmaailmas, kutsus kokku mõnusalt segase seltskonna ja nad tegid lavastuse „Lause lõppu jõudes oleme unustanud, kust see algas”, mille energia sarnases 1960-ndate Judson Churchi ja ka 1990-ndate Berliini etenduskunsti vaibiga, kus eri kunstivormide tegijad arendasid oma ideid ühiselt teatrivormis. Ehkki mitte nii kaasaegne, aga siiski vajalik ettevõtmine, just meie teatris, kus lavastusi mõõdetakse hea ja halva skaalal.

„Ülestähendusi pöranda alt” — Rainer Sarneti koostöö Tallinna Linnateatriga kummitab siiani. Perfektnene ja professionaalne, lõpuni läbi töötatud lavastus Tiina Möldri koreograafiaga. Ja mis kõige tähtsam: lavastaja käekiri oli selgelt kehtestunud. Paradoksaalne on selle kõige juures, et ma ei oleks tahtnud seda lavastust näha.

3. Fine 5 lavastuses „Tool, mis ootab istumist” paistis silma Olga Privis, kes tantsis oma hooliva suhtumisega valusa teema väga armsaks.

Silma on hakanud Rakvere teatri näitleja Peeter Rästas, kes on järjepidevalt (näiteks „Ohtlik meetod” ja „Ajurünnak”) arendanud n-ö normaalset näitlejatehnikat: ta annab edasi lugu, võistlemata partneriga või tapmata veiderdustega näitekirjaniku ideed.

Liisa Saaremäeli kohalolu Juhan Ulfsaki lavastuses „Teoreem”. Ta suutis kogu teksti, suhtumise ja dramaturgia edasi anda ainult poose võttes ja valides kohti ruumis, kus neid võtta.

Ja muidugi Jörgen Liik Lauri Lagle lavastuses „Reis metsa lõppu”, kus Liigi etüüd klaveri taga võtab üle kogu lavastuse idee ja jätab mulje, et kõik teised stseenid on lavale sätitud ainult selleks, et ehitada üles Liigi monoloogi või aidata publikul sealt väljuda.

4. Nähtus, mille üle tasub uhke olla ja mis annab ka lootust helgemale tulevikule, on Jaak Prints ja Külli Teetamme kursus EMTA lavakunstikoolist. Prints ja Teetamm on suutnud oma kursuse kasvandikud arendada vastutustundlikeks ja mõtleivateks näitlejateks, kelle tööriistakastist ei puudu erinevad näitlejatehnikad ja samal ajal isiklikud ideed. Lavakunstikooli lõpetanud kipuvad võtma koreograafiakoolide vilistlastelt üle erinevaid kunstivorme. Prints ja Teetamme kursus on aga maitse suhu saanud ka nn etenduskunsti sisust ja algsetest põhimõtetest, mille pinnalt on võrsunud need vormid, mida seal üldse otsitakse.

5. Aastaraamat „Teatrielu 2022”. Endiselt olen tänulik „Teatrivahi” seltskonnale (olen seal ka ise paaril korral külalisena üles astunud), mida tehakse vabatahtlikult ja rahastuseta, sest sellist sisulist arutelu on hädasti vaja, just see on puudu teistest maksumaksja rahastatud kanalitest.

6. Isiklikult olen väga mures selle pärast, et ilmselt kaob ära selline mõnus

linnakultuur, kus sa töölt koju kõndides jalutad läbi kahest galeriist, hommikul vaatad väärtfilmi ja õhtul pärast Burger Boxis söömist külastad teatrietendust, mille autor alles otsib enda isiklikku imet, ning siis, vanema inimesena, kellel läheb uni hommikul kuuest ära, lippad varahommikul läbi ka reivilt. Ise elan maal, kuid selliseid viiepäevaseid trippe olen alati armastanud. Asi ei ole tegelikult minus, mina võin tasuta metsa või mere äärde minna, aga tajun ja märkan, et seda ei saa teha enam ka linnainimesed ning see toob endaga kaasa kogu kunstimaailma võrgustiku ja seotuse kadumise. Ennustan, et kõik tegijate teod hakkavad mööduma võistlemise ja eneseõigustamise tähe all. Nii raha- kui ka sellega kaasnev ajapuudus räsib nii vaatajat kui tegijat. Väljas söömine ei ole enam ammu võimalik ja usun ka, et paljud head loojad loobuvad teatritegemisest üldse, nii et näitleja võtab vastu mõne rahaka institutsiooni haltuura ja lavastajad töötavad ainult kindla peale ja ainult suurte asjade kallal. Minu klaaskuul ennustab, et lähitulevikus kaotab teater täielikult südametunnistuse ja vastutuse teatrikunsti enda ees. Vastutuse all pean silmas millegi originaalse, isiklikult endale olulise otsimist ja arendamist, ilma surveta teha suurele publikule hea show.

7. Sõnateatris hakkab silma, kuidas samas lavastuses mängivad näitlejad täiesti erinevas võtmes, kuigi see ei ole kontseptuaalselt põhjendatud. Tahaks, et lavastajatel oleks aega ja tahtmist lisaks loo jutustamisele ja lavastusele tegelda ka näitlejate esteetilise suunamisega sinna, kuhu konkreetses lavastuses vaja.

ANDRUS KARNAU:

1. Eelmise teatrihooaja säravaimat lavastust nägin Helsingi ooperimajas. Kaija Saariaho ja Sofi Oksaneni ooper „Innocence” meenutas oma ülesehituselt ja meeleolult Oksaneni romaani, kus loo tuum koorub vaataja ees valla tasapisi, aga meeleolu on püsivalt ängistav ja kurjakuulutav. Oksaneni võib ju ääriti ja mõtteliselt lugeda ka eesti kultuuri osaks. Nii nagu ka Helsingi ooperimaja, sest palgalehel on ka Eesti lauljad.

Meie hulgast hiljuti lahkunud Saariaho ooperi eriline pärl on esimese tudengi rolli laulnud Vilma Jää. Kui püüda tema häält ja laulmisviisi kirjeldada, siis „jää” ongi kõige täpsem — külm, terav, krägisev, aga selle kõige juures sümpaatne ja kõitev. Saami joigude mõjutustega laulja jääb kauaks meelde. Ooperi teema, koolitulistamine, on Eestile õnneks peaaegu võõras.

Teine meeldejääv hetk erineb suurejoonelisest Helsingi ooperimajast täielikult. Tallinna Assauwe torn ja lavastus „Unistaja”. Ma ei tea, kas lavastaja Tõnis Veelmaa ning näitlejad Karmel Naudre ja Miika Pihlak on oma trupile nimegi mõelnud. Üks hetk sellest lavastusest: tuled kustuvad, torn pimeduses, vaataja saapaninadest vaevalt meetri kaugusel aga lamab improviseeritud voodil Karmel Naudre ja loeb oma tegelaskuju Rose'i unistavat monoloogi. Ma ei tea, miks see mul meeles on. Aga midagi siis järelikult oli — ootamatu, ilus ja pisut hirmus ühtaegu.

Kolmas hetk pärineb Vanemuise väikesest majast. Laval rullub Draamateatri „Café Théâtre”. Saalis istudes on naljakas ja piinlik vaheldumisi, aga üks hetk jääb meelde, kui saal vakatab, kui Ülle Kaljuste esitab Peter Seegeri laulu „Kuhu küll kõik lilled jäid”. Kõigil on korruga selge, kellest ta laulis — ukrainlastest.

Põnev suundumus? VAT Teatri foorumteatri stiilis lavastused „Vivaarium” ja „Vaheaasta”. Nüüd on avatud ka taskuvivaarium. VAT nimetab „Vivaariumi” rännak- ja tehnoloogiateatriks. Eks seal oli pisut nii ühte kui ka teist, aga pigem on väärtuslik ikkagi „Vivaariumi” idee – publikut hullutades õpetada neile pisut elutarkust. Igatahes oli põnev ja loodetavasti ei jää see viimaseks selliseks lavastuseks eesti teatris.

2. Kolme parima nimetamine on niihästi ebatäpne kui ka ebaõiglane, aga olgu, sest sporti armastavad lõppude lõpuks kõik.

Esikoht: Eesti Noorsooteatri „Kõik ägedad asjad”. Lavastaja Tanel Jonas, siinkirjutaja on näinud etendust, kus peaosas oli Doris Tislar.

Lavastus ja näidend (Duncan Macmillani näidendi on eesti keelde tõlkinud Pirjo Jonas) mõjusid nagu sumbunud toas akna avamisel tekkiv hetkeline kergendus, hapniku pealevool. Lavastus on ühtaegu igavikuline ja väga-väga tugevalt seotud nüüdisaja ühiskonnaga, eriti Eesti omaga, kus vaimse tervise probleemidest ja vaimse tervise tähtsusest alles hakatakse aru saama. Mul on ka lühike nimekiri mõnest ägedast asjast; paar aastat tagasi oli selline aeg, mil selle koostas.

Hõbemedal: Eesti Draamateatri „Teoreem”. Pier Paolo Pasolini jutustus, lavastaja Juhan Ulfsak, dramaturg Eero Epner. Kunagi kirjutasin „Teoreemi” kohta, et see on Pasolini märk Pasolinita. Mu arvamus pole muutunud, aga ikkagi on tegu võimsa ja tähelepanuväärse lavastusega. Suurepärased näitlejatööd, eriti Teele Pärn tatti pitsiva inimmuruniidukina ja Jaan Rekkor oma näilises stoilisuses kõike koos hoidmas. Liisa Saaremäel kippus pisut oma märgi, kunstpeenise varju jääma, aga see polegi nii oluline, sest keegi pidi selle kandmisega ju hakkama saama.

Kolmas koht läheb jagamisele: Ugala „Kolm ahvi”, Vanemuise ja Tartu Uue Teatri „Romeo ja Julia” ning Saueaugu Teatritalu „Kotka tee taeva all”. Igaüks neist oli millegi poolest oluline. Ringo Ramuli ja Priit Põldma „Kolm ahvi” teema valiku tõttu. Kui palju on lavastusi, mis tegelevad koroonaviiruse hirmudest üle saamisega? Rohkem ei olegi. Elise Metsanurga „Romeo ja Julia” viisi tõttu, kuidas Shakespeare'i lavastada. Lavastus segab näidendid kokku ja vabastab näitlejad tüütust lavakujundusest, jättes nad silmitsi publikuga. Priit Põldma „Kotka tee taeva all” on aga oluline nii oma mängupaiga kui ka suure panuse tõttu kultuuriloo avastamisse.

3. Terje Pennie „Kolmes ahvis” naisena, kes sööb oma kallima aju. Et keegi ei ehmataks, siis need olid kõrvitsaseemned.

Grete Jürgenson lavastuses „Kotka tee taeva all”, kus tal oli kokku neli rolli. Õhkõrnalt tabamatu on kõige täpsem kirjeldus; ta oli seal, ta oli kohal, aga kuidas ta oli? Tabamatult.

Jaan Toomiku lavakujundus Endla absurditeatri lavastusele „Dip”. Õigupoolest võiks kogu lavastust võtta kui suurejoonelist installatsiooni, mille tipuks on Toomiku töö.

Kristjan Sarv VAT Teatri „Võõras” ja Ajateatri „Anne Franki päevikus”. Kuidas ta mängis? Sirgjooneliselt ja tundlikult.

4. Teatrimaailma mõjutab kultuuriministeeriumi tippametnike vahetus. Kantsleriks on augustist Kristiina Alliksaar, kes on varem juhtinud Ugalat ja Vanemuist.

Alliksaare esimene ülesanne on lahendada viisakalt Tallinna [Linnateatri](#) rahastamise skandaal. Mäletatavasti tahtis ministeerium eelmisel aastal jõuliselt kärpida [Linnateatri](#) riiklikku toetust.

Kultuuriminister [Heidy Purga](#) vallandas juunis päevapealt [kultuuriministeeriumi](#) asekantsleri [Taaniel Raudsepa](#) selle eest, et viimane soovitas kärpida [Vene teatri](#) tegevusmahte. Raudsepa eesmärgiks oli [teatrite](#) rahastamise reform, ta soovis, et ka riigiteatreid hakataks rahastama nende kunstilise taseme järgi. Kui see nii oleks läinud, oleks see põhjustanud väga suuri muudatusi [teatriilmas](#). Raudsepa vallandamisest hoolimata pole pinged [teatrite](#) rahastamise ümber leevenenud ja ka uuendatud erateatrite rahastamiskord töötab suuri pahandusi.

5. Eero Epneri elulooraamat [Lembit Ulfsakist](#).

Nii ootamatu, kui see ka ei ole, siis viitan [Kroonika](#) intervjuule [Aarne Valmisega](#): „[Aarne Valmis](#): kui selline tõbras olin, siis miks oli Bella minuga elu lõpuni sõber?” (23. VIII 2023) [Eesti Draamateatri](#) „[Onu Bella tähestik](#)” oli üks väheseid lavastusi, kui mitte ainus eelmisel hooajal, mis põhjustas arutelu. Valmise intervjuu ütleb ootamatult palju Eesti kohta: et [Jaak Joala](#) maigutas kontserdil suud ja hääl tuli fonogrammilt või et [Aarne Valmis](#) teenis [Onu Bella](#) kontsertidega rohkem kui muusik ise. See on õpetlik intervjuu ja selle ilmumise põhjuseks on [teatrilavastus](#). Suuremat tunnustust kui arutelu pole ilmselt ühel lavastusel võimalik saada.

[Isabel Mari Jezierska](#), „[Macbeth](#)” räägib kurjusest, saatusest ja vastutusest” ([Teater](#). Muusika. Kino 2023, nr 4). See arvustus on hea tasemega ja üldise vaimustuse taustal mitmekülgne.

6. Ma ei mõista, kuidas [Venemaa sõda Ukrainas](#) on läinud eesti [teatrist](#) täiesti mööda. [Vaba Lava](#) on teinud paar lavastust, aga teised teatrid ja teatraalid ignoreerivad sõda ja ohtu Eesti iseseisvusele täielikult. Ma ei mõista seda, ja kui öeldakse, et [Shakespeare](#) asendab seda, siis ma arvan, et selle ütlejad on eksiteel.

7. Ühe asja tahaks veel ära märkida: [Ain Anger](#) koos oma sõpradega alustas eelmisel aastal kogupereoperite ehk lühendatud ooperite lavale toomist. Mullu „[Mängime „Võlflööti”](#)”, tänavu „[Sevilla habemeajaja](#)”. Isegi lihtsustatud ooperi väljatoomine on suur ja tähelepanuväärne ettevõtmine. Ooperikunstil on Eestis tulevikku.

TAMBET KAUGEMA:

1. Dramaturgiliselt huvitava mõttemängu pakkus [VAT Teatri](#) „[Vivaarium](#)”, ehkki selle loodud süsteemi ebatäiuslikkuse üks tunnusmärke oli see, et ma ei tundnud kordagi oma langetatud otsuste traagilisust, kõik jäi siiski vaid mänguks.

2. [Eesti Draamateatri](#), [ERSO](#) ja [Eesti Kontserdi](#) „[Macbeth](#)” — muljet avaldas lavastajate [Ene-Liis Semperi](#) ja [Tiit Ojasoo](#) ning muusikajuhi [Olari Eltsi](#) oskus sulatada laval toimuv muusikasse, samuti lavastuse ülim täpsus, ehkki mõned on nimetanud seda konstrueerituseks. Saueaugu [Teatritalu](#) „[Kotka tee taeva all](#)” — [Priit Põldma](#) on suutnud kirjutada huvitava ja detailirohke näidendi ning selle väärikalt lavale tuua, pakkudes näitlejatele võimaluse luua põnevaid rolle. [Vaba Lava](#) „[100% Narva](#)” — kiitust väärib [Vaba Lava](#) meeskond ainuüksi juba selle eest,

et neil õnnestus kuulus Rimini Protokoll Narva lavastama ja seda linna portreerima kutsuda.

3. Kuivõrd see paistab olevat koht, kus muu hulgas võib ka kitsalt näitlejatöid esile tõsta (isegi kui lavastus päris tippu ei küündinud), siis upitan troonile Rain Simmulit kaks osatäitmist: Põrandaalune Tallinna Linnateatri lavastuses „Ülestähendusi põranda alt” ja Lear sama teatri „Learis”. Samuti tegid meelejäädav rollid Saueaugu Teatritalu lavastuses „Kotka tee taeva all” Grete Jürgenson, Kaie Mihkelson, Andres Mähar ja Sander Roosimägi.

4. Vaba Lava korraldatud „Vabaduse festival” 2023. aasta augustis Narvas.

5. Eero Epneri lugemisnaudingut pakkunud raamat Lembit Ulfsakist.

6. Kriiside udus oli lootust, et teater tõmbab ennast kvantitatiivselt ehk veidi koomale ja eelkõige kukuvad ära vähemväärtuslikud isendid, ent nagu nüüdseks on teada, nii ei läinud. Ma ei pea siin silmas teatri mitmekesisust, mis on igal juhul tervitatav nähtus, vaid hullu ületootmist — kui hing pakitseb soovist midagi lavastada või ise lavale pääseda, ei pea sellele soovile alati järele andma.

7. Ärritavalt mõjus see, et suvel vaatamiseks pakutav teater, mis moodustab koguka kamaka kogu hooaja repertuaarist, on pahatihti laadilt meelelahutuslik. Või vähemalt paistab kaugele, et tehtud on need lavastused ennekõike võimalikult suure publikuhulga kohale meelitamiseks ning kunstiline ambitsioon istub vaikselt tagareas.

CHRISTOFER KIVIPALU:

1. Kõnealusel teatrichooajal jäid silma niinimetatud jätkulood, kus klassikute tekste prooviti edasi arendada. Nii Urmas Lennuki „Nipernaaditalv” kui Tiit Palu „Pisuhänd 2” jätkasid sealt, kus Gailit või Vilde pooleli jäid. See, kas Palul ja Lennukil nende lugude edasiarendamine õnnestus, on juba eraldi teema.

Põneval kombel esietendusid teatrichooajal 2022/23 kaks „Kirsiaeda” (Vanemuises ja Ugalas), mis võimaldas näha erinevaid tõlgendusi Anton Tšehhovi ajatust tekstist. Kui Priit Strandbergi versioon Tartus jäi pigem traditsiooniliseks Tšehhovi-lavastuseks, siis Andres Noormets oli Viljandis klassikuga vabamalt ringi käinud, muutes teksti tänapäevasemaks. „Kirsiaed”, mis kõneleb ärevatest aegadest Venemaal, mil nii vanem kui noorem põlvkond on jäänud ootama midagi, mis elu paremaks teeks, mõjub läheneva kliimakriisi valguses eriti kõnekalt. Meist on saanud teataval määral Tšehhovi tegelased, kes filosoferivad ja ootavad, ent eesmärgi nimel ei tegutse.

Samuti jäid sellest teatrichooajast meelde värskelt mõjunud klassikatöötused, kus algmaterjalist oli välja nopitud tänapäeva ühiskonna probleemid, näiteks üksindus ja äng. Eesti Draamateatri „Meister Solness” ja Rakvere teatri „Metamorfoos” kõnetasid väga.

2. Kunstnikutöödest paelusid kõige rohkem lir Hermeliini kujundused „Sipsikule” ja „Preili Juliele”. Mõlemad lavakujundused paitasid silma ja olid fantaasiaküllased.

Vootele Ruusmaa on oma muusikalises kujunduses „Metamorfoosile” vaimse tervise probleemid väga tundeküllaselt helikeelde seadnud. Samuti mainiksin Ruusmaa hingeminevat muusikalist kujundust lavastusele „Hingest ja südamest”.

Põnevaima lavastuse preemia pälvib Tiit Ojasoo ja Ene-Liis Semperi „Macbeth”, mida on põhjusega nimetanud meistriteoseks juba mitmed teatrisõbrad. Meelde jäi ka „Kõik ägedad asjad”, mis kõneleb tasakaalukalt ja üllatava kergusega keerulisest olukorrast noore inimese elus. Eesti Draamateatri „Meister Solnessi” pean üheks kõnekaimaks Ibseni adaptatsiooniks, kus tegelaste eksistentsiaalsed mured mõjusid ehmatavalt tänapäevaselt.

3. Väga huvitav oli jälgida Kersti Heinlood „Meister Solnessis”. Siin on tegemist ühe tema müstilisima ning fokuseerituima rolliga, mis pole siinkirjutaja meelest piisavalt tähelepanu pälvinud.

Nii Getter Meresmaa, Doris Tislar kui Risto Vaidla loovad „Kõikides ägedates asjades” turvalise keskkonna ja improviseerivad „puusalt”, osates igast olukorrast võitjana välja tulla.

Rasmus Kaljujärv läheb iga rolliga aina paremaks. Nii Kaljujärv kui Helena Lotman teevad „Macbethis” ühe oma meeldejäävamate rollidest. Priit Võigemast suutis nõiana ihukarvad püsti ajada. Ma ei tea, kuidas Mait Malmsten seda teeb, ent tema kehastatud Macbethi hullumine intrigeeris jubedalt.

Sander Roosimägi pälvib ilmselt oma rolli eest „Liblikapüüdjas” parima meespeaosatäitja auhinna või vähemalt nominatsiooni. Näitleja intonatsioon oli täpne, tema näoilmed ja kõhedust tekitav kehakeel panid uskuma, et laval pole enam näitleja, vaid tegelane ise.

4. Tasub mainida Helen Rekkori interaktiivset lavastust „Vivaarium”, kus publik jaotati vaatajate maailmapildi põhjal erinevatesse gruppidesse ning pandi mõtlema Eesti ja terve maailma jaoks olulistel teemadel.

5. Olen hakanud viimasel ajal palju Andrus Karnaud lugema. Tema arvustus [Endla lavastustele](#) „Helluse keeles” ja „Merregaade” oli nii vaimukas kui ka sisukas. Karnaul on hea stiil, tema tekstide tuuma on võimalik kergesti haarata. Madis Kolga vastukaja „Plekktrummile” ja „Scream Boxile” pean väga hästi struktureerituks. Võtan selle heas mõttes eeskujuks. Karin Alliku „Noore kriitiku märkmed”, mis mõtestab kriitika ja kriitiku olemust, on väga sügav tekst.

6. Kui üks maailma populaarseimatest krimisarjadest „NCIS” hakkas oma 18. hooajal näitama, kui laastav võib olla koroona, siis leidis palju vaatajaid, kes avaldasid internetiavarustes, et nähtu oli neile vastumeelne. Sarja frustreritud austajate argument oli, et keerulistel aegadel ei taha nad telekast päriselus toimuvat näha, vaid hoopis reaalsusest eemalduda. Kohati tekib tunne, et [teatriga](#) on sama lugu. Ühes Vikerraadio saates ütles Keiu Virro, et keerulistel aegadel vajab inimene meelelahutust. Tõepoolest, maailma praegune olukord annab võimaluse rohkem kergema sisuga lavastusi lavale tuua, kuid meelelahutuslik funktsioon ei tohiks saada teatris peamiseks. Tammsaare on oma 1938. aasta artiklis „Rahvas ja teater” tabavalt kirjutanud, et „rahvas soovib teatrist meeleliigutust, erutusi ning elamusi, mitte madalate instinktide kõi”. Minu jaoks on väga erutav ja elamust pakkuv, kui teatris intrigeerivalt ühiskonna probleemidest kõneldakse. Loodan, et lähitulevikus jõuab lavale rohkem teoseid, mis praegust

poliitilist olukorda lahkavad. Mõni teatritegija on avaldanud arvamust, et poliitiline teater on plakatlik, kuid vahel on siiski vaja, et keegi ärataks unest, pühiks puru silmast ja annaks olukorrast ausa ülevaate. Praegusesse hetke sobib minu meelest ülihästi Bertolt Brecht ja tema „Ema Courage”.

7. Meeldib, et mõned kriitikud (näiteks Karin Allik) on hakanud mõtestama kriitikuks olemist. Ka juba kauem kirjutanud kriitikud võiksid oma kirjutamisprotsessi kirjalikult analüüsida. Oleks põnev lugeda! Ühised diskussioonid nii meedia vahendusel kui etenduse vaheajal ühendaksid rohkem kriitikute kogukonda. Vahel tundub, et kõik ajavad omi asju ja teisi nähakse kui konkurente. Täna lõpetuseks lugejaid, kellele mõeldes ma alati kirjutan, ja teatreid, kes annavad võimaluse lugejatele kirjutada. Te olete olulised!

KÄRT KOPPEL:

1. Kaasaegses etenduskunstis (sh nüüdistantsus) tundub pea iga lavastuse algpunktiks olevat hüperisiklikkus: lavastuse sisu dikteerivad loomingulise meeskonna individuaalsed mõtted ja tunded, olgu need siis kollektiivis ühtsed või kontrastsed, lavale jõuavad need igal juhul. Julgelt räägitakse/liigutakse iseendale ja üksteisele vastu ja lükatakse ümber see, mida lavastuse esimeses pooles on väidetud/tehtud. Igaviku asemel ruulib olevik.

2. e-lektron'i „Something Great” võlus mind oma terviklikult eklektilise kollaažiga. Teos võttis kokku platvormi e-lektron.art esimese, kolmeaastase peatüki, pikkides sinna sisse neile omast absurduhumorit ning postapokalüptilist dramaturgiat ja stsenograafiat. Kui jätkata kokkuvõtete tegemise lainel, siis oli oluline ka Paide teatri esimese koosluse lõpulavastus „Oaas”, mis oli ehk sinisilmne, kuid läbinisti oma tegijate nägu ja tegu ning seetõttu väärtuslik. Leinameeleolu oli kostümeeritud kirevatesse kangastesse, peidetud tantsusammude taha ja paidelaste kodukülastustesse. Kolmandana tooksin välja minu arvates viimase paari aasta parima tantsulavastuse, „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada”. Sveta Grigorjeva on koos tantsijatega loonud valgest vaibast ruumi, kus publik saab kõike pealkirjas lubatud kogeda ja nautida. Vaibamustri sisse on aga kootud eriti peenekoeline poliitiline ja ühiskonda kõditav muster, mis pakub mõtteainet kauemaks.

3. Liisa Saaremäel: „Teoreem”, „Scream Box”, „Paus istu mine”.

4. Kinoteatri otsus toetada EKKMi osaga oma tegevustoetusest!

5. Kahtlemata pakkus kõige rohkem kõne- ja mõtteainet protokoll pealkirjaga „Munitsipaaltegevustuste, sihtasutusena tegutsevate munitsipaaltegevustuste ja eraetendusasutuste tegevustoetus 2023. aastaks” (Kõmu tekitanud teatrite rahastuse protokollid said avalikuks. — ERR, 9. III 2023. — <https://www.err.ee/1608909539/komu-tekitanud-teatrite-rahastuse-pro-protokollid-said-avalikuks>) ning sellele eelnenud „Riigieelarvest etendusasutuste toetamise tingimused ja kord” (Riigi Teataja. — <https://www.riigiteataja.ee/akt/103102023014>). Need kaks dokumenti ja nende ümber lahvatanud meediamõll tõid eriti valulikult esile teiste kultuurivaldkondade reaalsuse.

6. Värskena mõjus sel suvel toimunud EKA üliõpilaste Karl Joonas Alamaa ja Lisette Sivardi korraldatud kestvus-performance „Mania Grandiosa. Tallinnast Pariisi”. Kümnekond modelli läbisid viie päevaga 124 kilomeetrit külavaheteedest „moelava”, mis viis nad Pariisi küla ratsamanees, kus koos publikuga toimus ühine lavastatud finissage. Kogu teekonda jäädvustati sotsiaalmeedias, organiseeritud bussisõitu saatis Andres Kübara kirjutatud ja David Vseiovi sisse loetud giidituur ning kohapeal juhatati moehuvilised lehmalauta. Kokkuvõttes totaalne suvelavastus (seda oma parimas tähenduses). Julge piiride nihutamine ja vormide nihestamine võiks olla suund, kuhu teater liigub.

MARKUS LAANOJA:

1. Teatrihooaeg 2022/23 paistis silma muusika suurenenud osatähtsuse poolest, mis tõusis mitmetes lavastustes sõnaga võrdseks väljendusvahendiks, seda muidugi juhul, kui lavastuses sõnu ülepea kasutati. Ilmekalt paistis see silma näiteks sügisel toimunud draamafestivalil, mille ühendavaks jooneks võinukski pidada muusikat. Sel kombel jõudis viimasel hooajal lavale palju mitmekülgse kunstikeelega lavastusi, näiteks „Stereo”, „Kolm ahvi” või „Macbeth”, mis avaldasid vaatajale tavapärasest ulatuslikumat meelelist mõju ning võimaldasid jõuda lennukate ja omanäoliste seosteni.

2. Kõige eredamaid teatrielamusi pakkus mulle möödunud hooajal Eesti Noorsooteater lavastustega „Plekktrumm” ja „Kõik ägedad asjad”. Neist esimene paistab silma mastaapsusega: võimas lava- ja veel võimsam helikujundus, tabavad näitlejatööd, külluslik lavaline keel. Lavastus paigutab vaataja ette tänapäeva ühiskonna kõverpeegli, kuid ei aegu kahjuks ilmselt veel niipea.

„Kõik ägedad asjad” käsitleb samuti üht tänapäeva keskset valupunkti, vaimset tervist. Lavastuse kandvaks jõuks on kahtlemata tekst, mida toetab Tanel Jonase leidlik lavastajatöö ning etendaja vahetus, inimlikkus. Teatrisaalis tekkinud õhkkond oli ühtaegu nii avatud kui ka intiimne, rakendades seeläbi osavõtuteatri täit potentsiaali ning muutes saalis istuva publiku üürikeseks ajaks ühtseks kogukonnaks.

Viimasena toon välja Liisa Saaremäeli lavastuse „Scream Box”, mis lahkab paeluvalt teatri ja avalikkuse või avaliku ruumi suhteid. Küsimus „Miks ja millist teatrit teha?” leiab Liisa Saaremäeli käe all sel hooajal ehk kõige põnevamaid vastuseid, suunates samal ajal ka neid, kes teatrielus pelgalt vaatajatena osalevad, lähemalt mõtestama enda rolli ühiskondlikus elus.

3. Jätkan sealt, kus eelmise küsimuse puhul lõpetasin: kõige mõjuvama lavalise soorituse pakkus mulle (juba teist hooaega järjest!) Liisa Saaremäel. Etendaja suutlikkus paista silma nii sõnalavastustes kui ka etenduskunstis üksnes toonitab Saaremäeli võimekust.

Sõnateatri soorituste seas tõstaksin esile Katrin Saukast lavastuses „Agnes, kroonikud ja psühhokroonikud”, kelle Agnes on keskseks teljeks kogu lavastusele. Tugeva ansambli mänguga paistsid silma trupid lavastustes „Macbeth”, „Plekktrumm” ja „Ülestähendusi põranda alt”.

4. Vist pikka aega pole eesti teatrimaastikul koondunud ühele lavastusele niivõrd

palju tähelepanu kui sel hooajal Ojasoo/Semper „Macbethile”. Kalendriaasta alguses paistis, et seda lavastust nägemata või arvustamata pole võimalik ennast teatrikülastaja või -kriitikuna tõsiselt võtta, „Macbethist” rääkisid kõikjal kõik. Ühiskondlik huvi, mis lavateosele osaks sai, oli tähelepanuväärne nii möödunud hooaja kui ka laiemalt eesti teatri kontekstis ning aitas kehtestada „Macbethi” kui möödunud hooaja tippteost. Sealjuures polnud tähelennu põhjuseks ilmingimata isegi lavastuse kvaliteet — kuigi seegi oli vaieldamatult kõrge —, vaid koostööprojekti mastaapsus: ERSO, Sumera, Ojasoo, Semper ja Shakespeare moodustasid publiku jaoks vastupandamatu koosluse. „Macbeth” on hea näide lavastusest, mis kasvab laiemaks ühiskondlikuks sündmuseks.

5. Ääretult tänuväärne on olnud tihe mõttevahetus noore vaataja teatrist. Diskussiooni on soosinud Eesti Noorsooteatri silmapaistev tase viimasel hooajal, ent teema on leidnud mitmekülgset kajastust ka mitmetes teatrialastes tekstides ja mõttevahetustes, võimaldades täpsemalt mõelda, millist teatrit tehakse või võiks teha nooremale publikule. Isiklike seoseid varjamata tahan eriti esile tõsta Tartu Ülikooli teatriteaduse üliõpilaste looži liikmete panust teemakohase teadlikkuse tõstmisel ja mõttevahetuse elavdamisel.

6. Küünilise vastuse korras võiks öelda, et ilmselt ei muutu midagi — kriisid on elu räsitud juba aastaid, ent on keeruline välja tuua põhjanevaid ümberkorraldusi. Ometi loovad muutlikud olud soodsa pinnase, et (taas) mõtestada teatri rolli ja vajalikkust. Leian, et igati õigustatud on soov leida teatrist väljapääsu reaalse elu raskustest: lihtne komöödia või tuttavlik klassikalavastus on paljudele tähtsad, ehk isegi vajalikud. Samas lootan, et teatritegijad ei unusta selle kõrval teatri suutlikkust aidata inimestel märgata ja mõista nende ümber toimuvat, tuues lavale ka valusaid ja kriitilisi teemasid. Sealjuures on oluline, et teatri üldpilt kummalegi poole kreeni ei vajuks: ilmselt viivad ühel hetkel tühimiseni nii lõputu lõbu kui ka pidev probleemide lahkamine.

7. Lisaks eelmainitud lavastustele tahaksin esile tõsta viimasel hooajal ja ka viimastel aastatel nähtud etenduskunsti, mis on püsivalt pakkunud põhjalikku mõtteainest ja/või suuri teatrielamusi. Nähtu põhjal paistab, et etenduskunstnikud mõtestavad mitmekülgsemalt teatri võimalusi ja funktsioone, säilitades sealjuures sõnateatri tegijatest stabiilsemat taset.

LISANNA LAJAL:

1. Eesti tantsumaastikule sisenes mitu omapärase käekirjaga autorit: Elle Viies lavastusega „Koodeks”, Liisi Hint lavastusega „Ka vaikus oli väljakannatamatu” (dramaturgiline tugi Siret Campbell) ja oma esimese koolivälise tööga „Parasiidiaed” Anumai Raska (konsultant Jan Teevet). Kuigi kõigis teostes on valdav meedium üks või kaks liikuvat keha, on need osavalt läbi komponeeritud lavakujunduse, kostüümide, valguse ja heliga. Paistab, et tantsudramaturgia panustab jätkuvalt afektiivsele elamusele.

Samas ei saa märkamata jätta Kerli Everi dramaturgitööd lavastustes „Artefakturism: farsid ja varemed” ja „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada” (lavastaja Sveta Grigorjeva). Everi dramaturgias leiavad aset juba abstraktsemad mõttekäigud — tants tegeleb kollektiivse mälu ja naisküsimisega.

2. „Komöödia”, „Übermensch”, „Scream Box”... ja siiski ka Musta Kasti „Lilli” lihtsalt seetõttu, et tõi Lilli Suburgi nime unustusehõlmast välja. Kultuurilugu tänab.

3. Anumai Raska juba mainitud „Parasiidias” oli tund aega laval lihtsalt nagu „Pow! Yeah! Wohooo! Ayee!”. See nõuab juba teatavat virtuoossust. Teiseks tasub ära mainida Marika Vaarik „Libahundis”. Mul on meeles vaid see, kuidas ta, tanu peas, keset lava seisab ja kuidas kõik järsku tema ümber keerleb. Huvitav oli veel Markus Habakuke lavaline liikumine Ingmar Jõela „Giselle’is”. Tundub, et Habakukel on mingi füüsiline rollilahendus alguse saanud juba möödunud hooaja „Tõrksa taltsutusest” [Vanemuises](#). Ootan huviga, kas järgneb sööst tantsumaailma.

4. Loodan, et ühiskampaania „Märka, et oled teatris” jõuab laia publikuni ja jääb mõjuma veel pikemaks ajaks. Telefonide vaatamine etenduse ajal on minu teadliku [teatriskäimise](#) aja sees olnud kurb normaalsus ja ma ei osanud seni lootagi, et midagi võiks selles osas muutuda.

5. Esimesena meenuvad vestluspaikadena Eesti [Teatri](#) Agentuuri teemapäevad ligipääsetavusest ja kestlikkusest.

6. Tunnen puudust lavastustest, kus näitleja suhestub otseselt publikuga. Noh et lõhud esimese, teise, kolmanda ja lõpuks neljandagi seina ja astud inimestega samasse ruumi, küsid, uurid, vaatad, kuidas tema sinuga suhestub, oled samal level’il. Ei jaksa vaadata enam inimesi laval mulle teksti ette lugemas. Aga jah, eks see ole maitse-eelistus, oma valik, mida vaatama minna. Võib-olla mu soov olekski siis [teatrit](#) mitte üle toota. Teha vähem, aga mõttega.

7. Kui eelmisel aastal oli siinsamas [teatriankeedis](#) küsimus [teatripiletite](#) tõusvatest hindadest, siis selleks aastaks pole olukord muutunud. Ma ei oska käia välja plaani, kuidas hindade kasvu takistada, olen lihtsalt rohkem mõtlema hakanud, et ühel hetkel ma pole enam [teatriteaduse](#) õpilane ja mis siis veel saab. Kindlasti on [teatriskäik](#) elitaarne lõbu ja võiks mõelda viisidele, kuidas jõuda rohkemate inimesteni.

ERLE LOONURM:

2. Hooajast 2022/23 tõstan esile kolm lavastust: „Plekktrumm” (Eesti Noorsooteater), „Macbeth” (Eesti [Draamateater](#), ERSO ja Eesti Kontsert), „Kirsiaed” (Ugala). Kõi kolm [lavastust](#) on tugevalt ajakajalised, oma esituses täpsed, kihilised, esteetiliselt nauditavad ning oma terviklikkuses väga õnnestunud ja mõjuvad.

Eriliselt tõstaksin esile Andres Noormetsa lavastatud „Kirsiaeda” Mari-Liis Lillega peaosas. Noormets, olles ise lavastaja, kunstnik ja muusikaline kujundaja, on loonud suurepärase terviku. Väga õnnestunud on ka kostüümikunstnik Maarja Viidingu, helirežissöör Külli Tüli ja valguskunstnik Villu Konradi looming. Tõenäoliselt mängis lavastuse mõjus minu jaoks rolli aeg, mil ma seda nägin (kevad), mu enda seisund nähtu vastuvõtmisel ja veel mitme tuhande detaili ja teguri koosmõju, kuid kaasas käima see lavastus minuga lõppevast aastast jäänud on. Noormetsa lavastusi saadab tihti, vaatamata psühholoogiliselt nõudlikule materjalivalikule, mingi ääretult sümpaatne kergus, lennukus ja õrn delikaatsus, mis ei vähenda kuidagi tüki sügavust, vaid vastupidi, kontrastide koosmõjul nähtu

hoopis võimendub. Tema lavastajakäekiri on kantud sõnulsetamatust maitsekusest, euroopalikust hõngust ja väga tundlikust esteetikast, mis eristub selgelt ja loob omaette identiteediga terviku. Noormets on minu jaoks üks väheseid eesti lavastajaid, kelle tükides on kõik justkui tuttav, turvaline, ta ei ehmata ega loo ootamatut, aga teada-tuntud elemente ja aktsente delikaatselt ringi tõstes paneb ta pusle kokku täiesti omamoodi. Selle tulemusel on pilt küll äratuntav, aga midagi on teistmoodi. See „teistmoodi” moodustubki uudsest ja tuttavast, mis esinevad tema lavastustes samaaegselt. Ja neid omavahel sobitada ja segada nõuab meisterlikkust.

Ainus etteheide lavastusele on näitlejate kõikuv tase, mis ei ole põhjus, vaid tagajärg ja viitab Eesti teatriõppe ja -hariduse kitsaskohtadele. Kuid teatrivaatleja seisukohalt ei olnud see selles lavastuses niivõrd miinus kui lihtsalt üht ust avav tahk, mis andis mõtteainet. Mari-Liis Lillelt aga oli parim rollisooritus, mida ma temalt näinud olen, uskumatult sügav, elegantne ja tundlik. Veel mängisid end lavasügavusest kuni viimase reani nähtavaks Tanel Ingi ja Martin Mill.

3. „Kirsiaed” — Mari-Liis Lill, Tanel Ingi, Martin Mill.

„Plekktrumm” — terve ansamblimäng väärib esiletõstmist: suurepärane sünergia, üksteise tunnetamine ja kokkumäng. Väga meeldejäävad olid Steffi Pähn, Andres Roosileht, Ingrid Isotamm, Joosep Uus.

„Café Théâtral” — samuti suurepärane ansamblimäng, kuid Laine Mägi lavaline energia ja täpsus eristusid selgelt.

„Macbeth” — näitlejate ansambel oli meisterlik, nüansirikas ja detailitäpne.

4. Käisin oktoobri lõpus Eesti Filmitööstuse klatri ja Eesti Näitlejate Liidu korraldatud sügisseminaril „Näitleja ja produtsendi ühisosa Eesti filmis”. Saalis olevaid teatri- ja filmivaldkonnas tegutsevaid loojaid ühendas üks soov — panustada valdkonda ja olla ise vääriliselt tunnustatud. Sellele temale saan vaadata vaid kõrvalseisja pilguga, mis tahes-tahtmata on mingil määral pealiskaudne ja asjatundmatu, kuid samas lubab elutervet distantsi. Mulle tundub, et sellest kohtumisest tuli esile üks oluline sõlmpunkt või risttee, kust edasi liikumine on eluliselt tähtis. Näitlejad on tänapäeval suuresti enda eest seisvad loojad, kes peavad teadma oma õigusi ja võimalusi. Seda teadmist aga koolis ei õpetata ja tundub, et ka teatris ei jagata. Ühes paneelis laval olnud näitlejatelt jäi kõlama abiotsiv hüüe, mis puudutas tasustamise ja väärtustamise küsimust (muu hulgas näiteks välismaistes projektides kaasatagemise tasustamine). Kõik näitlejad ei ole loomult ettevõtjad või advokaadid, kes suudavad ja ka tahavad oma õiguste eest võidelda, ja nad vajavad tuge. Kas näitlejate liit suudab neile seda tuge lõpuni pakkuda ja ajaga kaasas käia? Kas liit peaks kaasama juhatuse tasemel lisaks teatrite esindajatele juristi või produtsendi, kes tunneb turgu, tingimusi nii Eestis kui ka välismaal ning oskab seda infot ka edasi anda? Või on mõni parem lahendus? Jällegi, kõrvalseisjana ei taha ega tohigi ma sekkuda, kuid probleem jäi õhku ja eesti kultuuri üks tugevamaid alustalasid ja ka ekspordiartikleid vajab kindlasti tänapäevast ja professionaalselt läbi mõeldud turvavõrku ning tugistruktuuri. Kohtumiselt jäi tunne, et filmi- ja teatriturg ning näitlejate tööpõld areneb kiiremini, kui institutsioon suudab sellega kaasa tulla, ja selles ei ole iseenesest midagi eriskummalist, see on üsna tavaline nähtus ühiskonnas. Edukust näitab aga see, kuidas sellest välja tulla ja edasi minnakse. Institutsioon peaks olema oma liikmete teenistuses, mitte vastupidi.

Loodetavasti toob algav aasta meie loomeinimestele tuge, väärtustamist ja mõistmist heitlikel aegadel.

MARGUS MIKOMÄGI:

Ilmselt on möödunud teatrihooajale hinnangute andmine valiku küsimus. Mina valisin üsna hoolikalt, mida vaadata, ega pidanud peaaegu kordagi pettuma.

1. Valitud elamused. Kui rääkida lavastatud dramaturgiast, siis eriliseks saan nimetada vähemalt kahte nähtud lavastust. Esimene neist on Eesti Draamateatri ja Vaba Lava koostöös valminud ja vaid üks kord Narvas „Vabaduse festivalil” mängitud leedu dramaturgi Marius Ivaškevičiuse näidend „Totalitaarne romanss. Reekviem M-le”. Lavastaja Hendrik Toompere noorem nimetas nähtut ja tehtut eskiisiks. Vaatamata sellele oli nähtu elamus. Näidendi enda mitmekihilisus ning lavastaja ja kunstniku vormilised leiud selle edasiandmiseks (näiteks suur liivakast, mis mängiti kõrbeks, ja selle servast suureks ja väikeseks projitseeritud fotod) olid läbimõeldud ja seega ka elamuslikud.

Näidendi peateema on see, kuidas kunstnikud, loomeinimesed lähevad kaasa totalitaarse võimuga või siis ei lähe. Selles loos uuritakse muu hulgas kunstnike suhteid poliitilise võimuga varem ja praegu. Mängima hakkab mälu ja mäletamine. Kuidas? Näiteks on seal mõttemängud Mihhail Bulgakovi ja Stalini suhetest. Selle näidendi üks tegelane on Kesk-Aasia teatrilegend lavastaja Barzu Abdurazzakov. Kui võrrelda Eestiga, siis sealne Voldemar Panso. Mängus on kirjanik Tšõngõz Ajtmatovi välja mõeldud mankurdid, mäluta käsutäitjad. Mitte ei tahaks, et see vägev lugu jääks ühekordseks ettevõtmiseks.

Marius Ivaškevičius on muidugi maailmamaainega dramaturg, aga teise minu jaoks erilise näidendi kirjutas meie avalikkusele veel üsna tundmatu Eerik Robert Ots, noor mees, kes kirjutab esialgu veel Rapla väikelinna teatrile, seega oma sõpruskonnale ja iseendale. Ja see tuleb tal (ja neil mängides) ka lavaliselt põnevalt välja. Seal toimib eriline energia, üksteise mõistmine ja tunnetamine. Jutt on näidendist „Overtoni aken” ja Valter Uusbergi lavastusest. Olen seda näinud pikema vahega kaks korda; sisu ja vormistuse kõrge temperatuur ei ole vahepeal kuhugi kadunud. Kurbnaljakas lugu, vaimukas. Just sellest on praeguses teatris puudus — intelligentsest huumorist.

Kaks kaabut kandvat gangsterit teevad kehvakese reklaamibüroo poistele ettepaneku, millest need ei saa keelduda. Püstolid ja suur raha sunnivad — inimsöömine tuleb legaliseerida. Ja poisid siis teevad seda n-ö Overtoni meetodil. Kõigepealt räägivad ära linnapea. Räägivad ära rahva lemmikprotestijate organisaatorid. Räägivad ära teadlase — teda muidugi sunnitakse tema perekonda ähvardades —, kes teeb pooldava uuringu. Ajalehed pasundavad... Vahepeal selgub ka see, miks mafioosodel inimsöömise legaliseerimist tarvis on. Laipu on palju ja neil läheb külmhoonete pidamine kalliks. Linnapea sööb ennast surnuks, päristoidust muidugi, ja juhtub muidki asju, aga ühiskond ei pääse ja inimsöömine seadustatakse.

Lootus on, et Eerik Robert Otsal jätkub tahet oma annet veel kasutada ja näidendeid kirjutada.

2. Neli — viis — kuus... Nägin häid väikesi ja mõnda suurt lavastust. Väiksematest kindlasti Urmas Lennuki lavastatud ja kirjutatud „Ääremaal”. Mängiti Ihamarus Põlvamaal. Kammerlik tragöödia. Ühe maailma otsa saamise lugu. Poeetiline, romantiline ja valus.

„Agnes, kroonikud ja psühhokroonikud”. Merle Karusoo lavastus koos EMTA lavakunstkooli XXXI lennu tudengitega, osalt nendesamadega, kes mängivad suurlavastuses „Tiit Pagu”, ja Katrin Saukasega. Tundehell, naljakas, kõigile inimestele siin ilmas hingamisruumi jättev. Pedagoogiline, nii tegijaid kui nägijaid silmas pidades.

„Kotka tee taeva all”, Priit Põldma näidend ja lavastus Saueaugu Teatritalus. Pean seda lavastust Saueaugul loodud teatri ökosüsteemi parimaks näiteks. Priit Põldma astub sellega suurte eesti lavastajate sekka. Nii puhas ja täpne on tema käekiri, et kui vaja, siis taevastantsib ja maa müriseb kaasa. Isa ja igavik on vahest siin märksõnad.

„Reis metsa lõppu”, lavastaja Lauri Lagle ja Ekspeditsioon. Võluv mäng alateadvuse ja hirmudega. Selle teatritrupi otsinguline vaim vaimustab. Siin on tähtis dramatiseering. Näitleja Jörgen Liik on ime.

„Macbeth”, Eesti Draamateater, ERSO, Eesti Kontsert, lavastajad Ene-Liis Semper ja Tiit Ojasoo. Sümfooniline teater. Tipplavastus, mis seob muusikat, liikumist ja lugu. Ja esitatakse küsimus: miks kurjus orkestreerib maailmas toimuvat?

„Teoreem”, Juhan Ulfsaki lavastus Eesti Draamateatris. Pärast esietendust kirjutasin muu hulgas nii: „Juhan Ulfsak lõhub lavastajana väikekodanliku idüllilise pildi, mis ühel hetkel lava täidab, värvilise pildi (elupuuhekkidega). Selleks kustutab ta värvilise valguse ja laseb põlema panna lava ümbritseva töövalguse. Paljastub hall trööbatud argipäev.” Nüüd sügisel mõtlen: nagu elus. Alles säras kõik värvides.

3. Näitlejad. Teater tähendab näitlejaid: Marika Vaarik (kõik, mis ta teeb), Anne Türnpu (pisiosad „Onu Bella tähestikus”), Ester Kuntu („Totalitaarne romass”, „Reekviem M-le”), Grete Jürgenson („Kotka tee taeva all”), Agur Seim teatrist Must Kast („Ääremaal”, „Lilli”), Pääru Oja (Saueaugu „Meeletu” ja „Tuhkatriinumäng” Viimsis), Kristo Viiding (Narva „Totalitaarne romanss”, „Reekviem M-le”), Ivo Uukkivi („Lennart. Pöördtooliaastad”). See loetelu on kübeke vaid. Hämmastav, kui palju. Eesti teatri näitlejate peale mõeldes on võimalik koostada unistuste trupp.

4. Hirm. Milliseid skandaalseid rumalusi võib kaasa tuua teatritegemise rahastamise tulemuste teatavaks saamine. Pole just meeldiv, kui loovrahvas peab raha pärast sekeldama, kauplema, võistlema, varjama, vassima, valetama... kõike selleks, et luua.

MEELIS OIDSALU:

2. Ojasoo/Semperi „Macbeth”, Juhan Ulfsaki „Teoreem”, Rainer Sarneti „Ülestähendusi pöranda alt”.

3. „Ülestähendusi pöranda alt” trupp (Rain Simmul, Indrek Sammul, Hele Kõrve).

Helena Lotman Leedi Macbethina. Viire Valdma „Cafe Théâtrali” maadamina. Jõrgen Liik („Reis metsa lõppu”). Liisa Saaremäel „Teoreemi” Võõrana. Laura Peterson („Mõõt mõõdu vastu”). Getter Meresmaa („Kõik ägedad asjad”). Katariina Tamm „Libahundi” Tiinana.

4. Kinoteatri 10 000-eurone annetus Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumile.

5. Kaur Riismaa ja Valner Valme [teatrikriitika](#).

6. [Teater ei muutu](#).

7. Eesti Draamateatri õitseng, Ugala ja Endla hea vorm. Ojasoo ja Semperi taastunud nälg. [Kanuti Gildi SAALis](#) on põnev!

MADLI PESTI:

1. Välismaisest näitekirjandusest tõstan esile kolm olulist näidendit, milles on puudutav nii ühiskondlik kui isiklik tasand: Tom Stoppardi „Dissonantsed” (tõlkija Anu Lamp), Duncan Macmillani „Kõik ägedad asjad” (tõlkija Pirjo Jonas) ja lisaks Eestis harva mängitav läti nüüdisdramaturgia, Rasa Bugavičute-Pēce „Poiss, kes nägi pimeduses”, mis esietendus järjestikku lausa kahes lavastuses Vene teatris ja Tallinna Linnateatris (tõlkijad Anni Leena Kolk ja Carmen Karabelnik). Dramatiseeringutest oli märgiline Günter Grassi „Plekktrumm” (tõlkija Mati Sirkel, dramatiseerija Priit Põldma). On tähtis, et mängitakse ka eesti klassikat, nagu taaslavastatud ja aegumatu „Tuhkatriinumäng”; värskest mõjus Jaan Krossi „Tiit Pagu” esma(l)avastus. Põnev suundumus kõnesoleva hooaja dramaturgias on muusika ja värsi erilised kooslused: „Elajannad” — Mingo Rajandi muusika ja erinevate tekstide (dramaturg Berit Kaschan) omavaheline dramaturgia. „Lilli”, Eesti esimesest naisõiguslasest Lilli Suburgist kõnelev isikupärane räppepos (autorid Kaija M Külm ja Jaanika Tammaru).

2. Tervikkunsteosena tõuseb esile „Macbeth” (Elts, Semper, Ojasoo): kõikide elementide võimas kooskõla intensiivse kohalolutajuga siin ja praegu. Kõnesolevast hooajast tõstan esile ka ühe lavastuse, mis on ebaõiglaselt vähe tähelepanu saanud. See on Peeter Jalaka „Libahunt” (visuaalkunstnik Emer Värk, muusikaline kujundus Renzo van Steenbergen), mis oli samuti eriline tervikkunsteos ja kõneles väga täpselt praeguses ajahetkes. Samuti klassika ja žanrilt tragöödia. Erakordsed lavastused on ka „Teoreem” (lavastaja Juhan Ulfsak, kunstnik Laura Pählapuu, videokunstnik Emer Värk) ja „Ülestähendusi põranda alt” (lavastaja Rainer Sarnet, kunstnik Laura Pählapuu) — neis lavastustes on midagi saladuslikult ja intrigeerivalt sarnast. Tervikelamuse pakkus ka Sveta Grigorjeva „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada” (kunstnik Mara Kirchberg, helilooja Martin Kirsiste; Sõltumatu Tantsu Lava): haruldane tantsulavastus, kus on põimunud poeetiline ja poliitiline. Nende viie lavastuse puhul soovin esile tõsta nii lavastaja-kui kunstnikutööd, valgus-, muusikalist ja helikujundust ning näitlejaid-etendajaid-tantsijaid.

3. Kõnesoleval perioodil sai eesti [teatripublikule](#) märgatavaks Anne Tärnu näitlejatalent: „Onu Bella tähestikule” eelnes „Melanchoolia” ja järgneb „Giselle”. Säravad ja mitmetahulised rollid! Haruldane näitleja on Liisa Saaremäel, kes liigub nõtkelt ja ühtviisi veenvalt nii rahvusteatri laval (mällusööbiv peaosa „Teoreemis”)

kui ka avangardis (Kanuti Gildi Saali „Scream Box”). Eriliste rollidega on meelde jäänud veel Agur Seim „Lillis” (Must Kast) ja Sander Roosimägi „Liblikapüüdjas” (Kellerteater). Samuti üllatasid erilise nüansirikkusega Ivo Uukkivi Lennartina ja üle seitsme aasta näitlejana üles astunud Elmo Nüganen „Tuhkatriinumängus”.

4. Eredaima teatriteona ei nimeta ma mitte tegu, vaid kahte protsessi, mida pean oluliseks. Eestis on lisaks „Baltoscandalile” välja kujunenud kvaliteetsed ja omanäolised välisteatrite festivalid: selgelt eristuva suurepärase programmiga on juba pikemalt tegutsenud „Treff” ja „SAAL Biennaal” ning siia juurde on astunud, samuti omanäolisena, „Vabaduse festival” Narvas. On tähtis, et Eesti kultuurihuvilisel on võimalik osa saada rahvusvahelisest etenduskunstist. Teeb rõõmu, et kõik festivalid on nii kontseptuaalselt kui kunstiliselt põhjalikult läbi mõeldud.

Teise pikema protsessina näen, kuidas juba mõnda aega tagasi tõusis Narva Eesti kultuurikaardile ega ole sealt tagasi nähtamatusse langenud. Narva on pildil tänu Julia Augi ja teiste Narva-teemalistele lavastustele ning mitmetele dokumentaalteatri projektidele, millest eriti märkimisväärne oli Rimini Protokoll „100% Narva” — saja Narva inimese kohtumine laval, mis muutis ehk pisutki midagi selles kogukonnas. Ja kõige selle tipuks siis „Vabaduse festivali” kestmine — sisuline fookus piiril, vabadusel ja inimõigustel. Narva Eesti kultuurikaardil — see on normaalne!

5. Teatri tulevikust. Igas septembrikuus saabub aasta üks olulisemaid hetki, hetk, mil Eesti Teatri Agentuuri töötaja Tiia Sippol avaldab iga-aastase teatristatistika. Sel aastal saime peaaegu vapustuse: vaatamata kõikidele kriisidele, viirustele ja inflatsioonile kestab eesti rahva teatrihullus. Teatrit tehakse aina rohkem. Teatrit vaadatakse aina rohkem. Numbrid on armunud. Need põhjendavadki, miks teistel kunstialadel on niivõrd keeruline kultuuripoliitiliselt veenvalt pildil olla. Kas piletihinna ülespoole kerimise rallis ja teatrikunsti järjest suurema pihustumise tuules eri etendusasutuste vahel saabub kunagi ka lagi?

6. Rõõmsa tähelepanekuna soovin mainida lavakunstkooli XXXI lennu säravaid toimetamisi. Alustasid nad võimsalt ja ülikvaliteetselt esitatud Jaan Krossi „Tiit Paguga” (lavastaja Jaak Prints), seejärel said volida karaktereid olulises ajastupildis „Agnes, kroonikud ja psühho-kroonikud” (lavastaja Merle Karusoo), millel, nagu Karusoo puhul ikka, on tugev side tänapäevaga. Siis sai kursus töötada isiklike impulssidega Mart Kangro lavastuses „Komöödia” ja uuel hooajal tuli juba välja ka võimas visuaal- ja füüsilise teatri tulevärk Renate Keerdi lavastuses „päva lõpuks, kiigu”. Vahepeal loodi lavakõne ülesandena informatiivne ja liigutav „Ukraina avastamine” (lavastaja Anu Lamp). Kõige tipuks tuli kursus välja seninägematu teoga ühelt lavakooli lennult — eksperimentaalse festivaliga „Pidu võõras korteris”, mille kulminatsiooniks sai 12-tunnine kestavetendus. Neis tegemistes põimub nii vajalik kvaliteetne klassika kui ka performance’ilik hullus. Sel hooajal tõusis esile ka lavakunstkooli lavastajatöö magistrantide teatrimuuseumis esitatud „Kes ma olen?” Merle Karusoo eestvedamisel. Eriline kaasakogemine, ajastupildistus ja üldistus.

Lõpetuseks mõned lavastused, mis mul on kirjutamise hetkel veel nägemata: „Kolmanda impeeriumi hirm ja viletsus” (Vene teater), „Kotka tee taeva all” (Saueaugu Teatritalu), „Head lapsed” (Ugala), „Sada grammi taevasina” (Vanemuine), „25C ja päike” (Endla).

MARIE PULLERITS:

Sellest hooajast jäid mulle iseäranis silma kolm esmapilgul täiesti eri žanri-skaaladesse kuuluvat lavastust: Ringo Ramuli „Kolm ahvi” Ugala teatris, Eva Kolditsa, Mirtel Pohla ja Mingo Rajandi kontsertlavastus „Elajannad” ja Keithy Kuuspu „Paus istu mine”. Laiematest suundumustest nende näidete pinnalt vist kõnelda ei saa, kuid igaühest neist võrsusid hooaja säravaimad hetked nii dramaturgia, lavalise kohalolu kui ansamblimängu aspektist.

Ringo Ramuli ja Priit Põldma „Kolm ahvi” täidab teatri ühe olulisima, ajatu ülesande: näidata peegelpilti inimeseks olemisest, võimaldada mõtiskleda ja vaadelda, kuidas me üksteisega koos toimime, ja vaadata ausalt otsa inimloomusele selle kõigis tahkudes. Arthur Arula loodud stsenograafia võimaldab äratundmist ja suhestumist ning samas tekitab võõritava, ebaloosikuna mõjuva, suletud keskkonna nagu lavaruumi paigutatud akvaariumgi. Näitlejaansambel koosseisus Terje Pennie, Margaret Sarv, Alden Kirss ja Jass Kalev Mäe lubab sõnatul tegevustikul mõjule pääseda läbi täieliku kohalolu, üksteisetunnetuse ja tundliku õhustikutaju. Need on komponendid, mille kaudu loodi kuuldavasti prooviprotsessis ühiselt ka lavastuse dramaturgiline kude. See ei ole sõrmeviibutus, näitamaks ohtudega ähvardavast maailmast isoleerumise varjupoolt, ega katse peegeldada kõlakoostumise efekti üksteisest eraldatud infoväljades, vaid pigem üleskutse võtta aega kriitiliselt enesesse vaatamiseks ja miks mitte, nagu Karin Allik oma arvustuses sõnastas, astuda suisa meeleparanduse rajale. Lavastus loob selle adumiseks ruumi, mõjumata ometi otseselt manitsevalt või efekti pärast šokeerivalt.

Eva Kolditsa, Mirtel Pohla ja Mingo Rajandi kontsertlavastuse „Elajannad” märksõnaks võiks aga olla „võimestamine”. See on naiseks olemise kogemuse peegeldus läbi muusikaliste maastike, poeetiliste tekstide, sõna kõnejõu. Inimkogemuse valulised tahud väärivad tuulutamist, jagamist, peenhäälestamist teise tajumiseks. Kunstnik Kairi Mändla ja valguskunstnik Meelis Lasmäe loodud tumedate tihnikutega maastik viib kujutluse olemise varjupoolde ja haarab koos Rajandi heliloomingu muusikalise totaalsuse ning katkematu ajalise kestusega vaataja kaasa omamoodi kogemusruumi ja (enese?-)vaatlusrännakule.

Keithy Kuuspu „Paus istu mine” loob ruumilise olemise naiste kehade kaudu, ruumi ja aja peene kompositsiooni, vajutades koreograafi senisel loometeel seekord ehk enim kapitalistliku tarbimisahela ja naiste objektiseerimise kriitikaahobadele. Kuuspu mängib jätkuvalt ajaraami pikaldase organiseerimisega, etendajate Martina Georgina, Agnes Ihoma, Jana Jacuka, Anumai Raska, Liisa Saaremäeli ja Johanna Vaiksoo äärmiselt tundliku kohaloluga, aeglaselt kulgev ja samas täpne, juhusteta tegevus koondab sündmustikku piiskhaaval, nagu tilgad kaduvusele osutavast, laes rippuvast sulajääst kristall-lühtrist (kunstnik Kairi Mändla). Just argistes struktuurides saab avalduda ühiskonna mõju üksikisikutele. Suurte muutuste protsessid ongi pikaldased ja toimuvad läbi väikeste nihestamiste. Just seeläbi „perspektiivid nihkuvad ja piirid lagunevad”, nagu on täheldanud Luule Epner, peegeldades eesti teatri hetkeseisu kogumikus „Teatrielu 2022”. (Olgu täienduseks mainitud, et sarnasesse, kuulatava, tundliku, lubava olemisruumi temaatikasse tundub sobituvat ka Sveta Grigorjeva lavastus „Tantsud, mille saatel...”, mida siinkirjutaja saab näha paraku alles nädalapäevad pärast teatriankeedi toimetajale saatmist.)

Mis võiks olla nende lavastuste ühisosa, mis vastab ka praegusele, kriisidest räsitud elule? Mulle tundub, et teatri olemus ei muutu: see on kollektiivne kogemisruum, peegeldumisvõimalus ja inimeseks olemise vaatlusväli. Tundub, et praegusel, ahelreaktsioonina kujunevate kriiside ja plahvatuslike sündmuste foonil jääb ühiskond ikka vajama ka teatrit kui kultuurivälja ühispinda. Inimloomus on kujunenud aastatuhandete jooksul ega muutu nii kiiresti kui meie kasutuses olev tehnoloogia. Osaduse, jagatuse ja tähenduse vajadus jääb. Tähenduse leidmine eeldab tundlikkust, tundlikkus vajab aga aega, ruumi, süvenemist ja olemise luba.

PILLE-RIIN PURJE:

Ankeedile lisatud nimekirja lavastustest on mul nähtud 98.

Mõistan, et küsimused 1.–3. eeldaksid hoolsamat vaagimist ning sensitiivset peenhäälestust, paraku ei tulnud ma sellega kiires elu- ja vastamise tempos toime...

1.–3. Elamuslikud, põnevad, puudutavad, mõjuva kohaloluga lavastused esietendumise järjekorras: Andres Noormetsa „Kirsiaed” Ugalas, Tanel Jonase „Kõik ägedad asjad” ja Taavi Tõnissoni „Plekktrum” Eesti Noorsooteatris, Rainer Sarneti „Ülestähendusi pöranda alt” Tallinna Linnateatris, Lembit Petersoni „Mõõt mõõdu vastu” Theatrumis, Priit Põldma „Kotka tee taeval all” Saueaugul, Elmo Nüganeni „Dissonantsed” Viimsi Artiumis.

Olulisi rolle: Tõnu Oja — Halvard Solness („Meister Solness”, Eesti Draamateater), Laine Mägi — Aline Solness („Meister Solness”) ja Agnes („Bertod ja Agnes”, Draamateater), Ivo Uukkivi — Lennart Meri („Lennart. Pöördtooliaastad”, Delfi Meedia), Piret Laurimaa rollid lavastuses „Sada grammi taevasina” (Vanemuine), Liina Olmaru — Amanda („Klaasist loomaaed”, Noorsooteater), Sepo Seeman — Mihkel Adru („Sorgu tuletorni saladus”, Pärnu Suveteater).

Eraldi äramärkimised: „Café Théâtral” — terava ajatajuga teraapiakabaree (idee autorid ja lavastajad Karmo Nigula ja Hendrik Toompere jr, Draamateater); EMTA lavakunstkooli XXXI lennu maksimalistlikud ja laetud aja(loo)mõtestamised — Jaan Krossi „Tiit Pagu” (lavastaja Jaak Prints, Linnateater), „Agnes, kroonikud ja psühhokroonikud” (autor ja lavastaja Merle Karusoo, VAT Teater).

Kohavaimukaim teatritegu: Jaune Kimmeli kirjutatud ja lavastatud „Ottõ” Viru-Nigula pastoraadi õuel.

Ja erakordselt tugev, musta huumoriga vendluse duell-duett, olgu või ankeedi parameetritest väljas: Tiit Alte — Valene ja Markus Mankin — Coleman („Üksildane lääts”, harrastusteatrid KaRakTer ja Tegelt Kah Põlula külas piisonifarmis, Metsiku Piisoni Saloonis).

4. Viimne aplaus näitleja Ita Everile (1. aprill 1931 — 9. august 2023) Eesti Draamateatri saalis. Tõepoolest, see on ühe epohhi lõpp.

5. Usun, loodan, soovin, et alles jääb teater kui kohtumispaik, kui võimalus mõtestada elu ja inimlikkust, usaldada kujundlikkust ja saladusi, naerda ja nutta. Kohtumispaik, kus üksteisest lugu peetakse, kus lakkab õelutsev lahmimine, kus ei

toimi nutisõltuvus. Et iial ei saaks tõeks Betti Alveri luuleread: nüüd vaim on vardas ja väntab härg.

6. Eelmise vastusega haakub tõik, et tegevuse lõpetas üks mu lemmikteatreid — 35 aastat tegutsenud Varius, teatrijuhiks Heidi Sarapuu. Olen veendunud, et Variuse vaimsus, huumor, elujaatav mängurõõm ei unune kunagi.

HELEN PÄRK:

1. „Libahunt” — lummas graafika. „Plekktrum” — meeletu tempo ja põnev loojutus. „Täna loeme visa hinge” — geniaalne algatus ja veelgi geniaalsem lahendus. Naeruteraapia tippsündmus 2022. aastal.

2. „Macbeth”. „Dissonantsed”. „Kolmanda impeeriumi hirm ja viletsus”.

3. Andres Mähar, „Minu trükikoda” ja „Kotka tee taeva all”. Sander Roosimägi, „Liblikapüüdja” ja „Kotka tee taeva all”. Peeter Tammearu, „Dissonantsed”.

4. „Vivaarium” — VAT Teatri kaasav lavastus, mis köitis ka neid noori, keda eriti kergesti teatrisse ei saa. (Edasiarendus „Tasku-Vivaarium” on suurepärase tööriist eesti keele ja kirjanduse õpetajatele; see haarab õpilasi, paneb neid arutlema ja tekitab näiteks ka tehnikahuvilistes noortes huvi teatri vastu.)

„Ukraina avastamine” — EMTA lavakunstkooli tudengite kaasahaarav ja meeldejääv lavastus Ukraina kultuurist ja ajaloost.

5. Krister Kivi 2023. Nädala persoon — Semper ja Ojasoo: kurjuse taga on banaalne kihk midagi saada või kuhugi jõuda. Postimees, 14. I.

Alvar Loog 2023. Intervjuu — Triinu Upkin: Eesti balletipublik ei ole loll, teda ei tohi alahinnata! Postimees, 23. VIII.

Martin Ehala 2023. Kultuuris kuum — Mida ütleb „Macbeth” sõja kohta Ukrainas. Postimees, 7. X.

6. Publik vajab teatrit, praegusel hetkel just sellisel kujul, nagu see on, kogu oma spektris, igaühele midagi. Hoolimata piletihindade hüppelisest tõusust on teatrite tipplavastused minutitega välja müüdud ja pole ka haruldane, et mitme lavastuse vaatamise asemel eelistatakse ühte tipplavastust vaadata korduvalt.

Teadlik teatriküllastaja vajab keerulises maailmas pigem traditsioonilisi lavastusi, mis teda kõnetavad, mis aitavad rahulikult ja keskendunult mõtestada ja analüüsida ümbritsevas maailmas toimuvat (klassikast tänapäevase dramaturgiani). Vilkuvate ekraanide maailmas on teater üks väheseid kohti, kus kohalolu on oluline ja tagasikerimise napp puudub. Teater on võimetus olla hetkes ja ajas, nüüd ja praegu. Teater omakorda vajab ausat ja avatud publikut, kes oskab teha tarku valikuid, hinnata lavastuste kvaliteeti ja lavastuses sisalduvat sõnumit. Vaatajaid, kes ei takerdu pisiasjadesse ega lase eitusel enda üle võimust võtta, kes leiavad aega laval toimunu analüüsimiseks ja arutamiseks.

7. Hämmastab teatripubliku kasvav kultuuritus, ennekõike rääkimine etenduse ajal,

telefoni näppimisest rääkimata. Kas tõesti peaks hakkama publikule enne etendust ütlema, et palume etenduse ajal mitte rääkida või telefonis tsättida või uudiseid lugeda (telefon on ju hääletu peal), sest see segab nii näitlejaid kui ka ülejäänud teatrivaatajaid. Ja küsimus ei ole ainult noorte põlvkonnas, jutustajaid, tekstitoksijaid ja uudistenäljas olijaid on igas vanuses.

Väheteada positiivne algatus on Drakadeemia ja Madli Pesti etenduseanalüüsi kursused, kus tavalistel teatrihuvilistel on võimalik õppida süvenenult lavastusi vaatama, neid analüüsima ja neist oma arvamust kirjutama (kriitika, analüüs, mõtisklus vms). Lisandväärtus osalejatele on ka see, et teatrid on oma kodulehtedel avaldanud valiku neist kirjutistest. See omakorda on teatritele teistsuguse tagasiside võimalus: lavastust analüüsib ja sellest kirjutab n-ö tavavaataja, kellel ei ole spetsiifilist teatralast haridust, kuid on olemas sügav huvi teatri ja selle mõtestamise vastu.

Hooajal 2022/23 oli analüüsitavaks lavastuseks Endla teatri „15 meetrit vasakule“:
<https://www.endla.ee/teatrist/uudised/etenduse-analuus-endla-eri>.

JOHANNA RANNIK:

1. Sel hooajal on mind üllatanud etenduskunstide ja postdramaatilise teatri tugev dramaturgiline tase. Tekstid on sisult niihästi haprad ja sisekaemuslikud kui ka terava eneseiroonilise koomikaga. See võtab minu arvates inimkogemuse päris hästi kokku, nii et on rõõm seda teatrit sellisel kujul ka näha. Esimesena meenuvad kohe „Scream Box“ (dramaturg Maria Arusoo) ja „Lause lõppu jõudes oleme unustanud, kust see algas“ (dramaturgiline tugi Oliver Issak), aga ka Mart Kangro ja lavaka XXXI lennu koostöös sündinud „Komöödia“. Lisaks on köitva dramaturgiaga olnud tantsulavastused: Karolin Poska „Lucky Charm“ (dramaturg Maret Tamme) ja Sveta Grigorjeva „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada ja vastupanu osutada“ (dramaturg Kerli Ever).

2. Olulisi ja tõsiselt häid lavastusi tuleb mul sellest hooajast pähe tegelikult palju rohkemgi kui need kolm, mille siin välja toon, ja see on omaette hea märk. Valituks osutunud jäid sõelale seetõttu, et pakkusid lavastuslikku tervikut igas mõttes — kõik oli paigas. Lisaks hindan seda, kui etenduse lõppedes tahaks natuke aega vait olla. Ehkki ma seda ei plaaninud, avastasin, et kõigis kolmes on läbivaks jooneks meid ümbritsev (ja tegelikult ajaülene) sõda ja sellega kaasnev seisund. Siiski poleks nad üksnes seetõttu saanud niivõrd edukad olla: vormilised katsetused ja täielikult kohal olev trupp löid õige laetusega ruumi, et nende sõnum päriselt inimesteni jõuaks ja ka väljaspool saali kajaks. Niisiis, suvalises järjestuses:

„Plekktrumm“ — olin nähtust nii ülendatud, et kirjutasin Noorsooteatrit välja astudes lausa luuletuse ja helistasin sõbrale. Selle teksti lavale toomine oli ajaliselt uskumatult täpne otsus, koreograafia peegeldas sisu intensiivsust, trupp oli suurepärase, lavakujundus mitmekülgne, ja see lõpp... Lubage mulle siin see õhkamine.

„Kolm ahvi“ — mul on väga kahju, et see lavastus mängukavast maha võeti. Võib-olla polnud publik veel valmis või ootas sõnalavastust?

„Macbeth” — see ei üllata vast eriti kedagi. Täielik ja oodatud raputus sel hooajal. Kuna tegu on nii suure teatrisündmusega, kaasnes „Macbethiga” muidugi ka paras piletitsirkus ja ostupaanika, mis meenutas aegu, kui käisin kunagi iga kuu esimesel päeval tunnist väljas, et Linnateatri kodulehte värskendada. Sel aastal oli üpris mitu lavastust, mis oma kõrget piletihinda minu hinnangul kuidagi ära teeninud ei ole (ja jutt ei ole sugugi ainult suveteatrist), ent siinkohal oskan ainult soovitada, et kui vähegi võimalik, minge. Kui lavastuse vorm ja kujundus veel teadmata, siis jäägugi see seniks nii.

3. Trupi sünergia Ugala „Kolmes ahvis”, eriti Terje Pennie lavaline kohalolu. Publikuga kontakti loomine ja surma aus käsitlemine Noorsooteatri lavastuses „Kõik ägedad asjad”. Hanna Jaanovits „Macbethis” ja kogu trupi Goya-hetked. Aleksandr Ivaškevitš ja Daniil Zandberg Vene teatri „Keisri hullus” (palun mängige sagedamini!). Janek Vadi Ugala lavastuses „Tule õige koju”.

4. Esmalt halvast: sel hooajal tekkis kummaline olukord, kus erateater teatrikriitikute tööd avalikult tõsiselt ei võtnud, keeldudes neile kutseid pakkumast. Rääkimata sellest, et kajastus on igale teatril väga vajalik, on teatrikriitiku töö... päris töö. Alatasustatud, aga päris. Kriitik ei peaks peale maksma, et oma tööd teha. Lisaks ei saa üle ega ümber Vanemuise teatri uuest juhust, kelle puhul on mul omajagu küsimusi kogu nõukogule. Tsiteerides juhi enda pressiteadet: „...see kõik saab minna vaid veel paremaks.” Elame-näeme.

Nüüd ka heast: teatriagentuuri teemapäevad! Jaanuari lõpus korraldas Eesti Teatri Agentuur koos Eesti Teatriuurijate ja -kriitikute Ühendusega teemapäeva „teater I ligipääsetavus”, mis andis platvormi erivajadustega inimeste esindajatele ja viis nad kokku teatrijuhtide ja -ametnikega, et koos teatrite ligipääsetavust parandada. Mul on väga hea meel, et meil on organisatsioon, kes seisab aktiivselt selle eest, et meie teatrimaastik oleks ühiskondliku närviga ja pidevalt arenev. Ehkki see ei puutu kõnealusesse hooaega, toimus äsja järgmine teemapäev, mis rääkis kestlikkusest nii keskkondlikus kui ka vaimses kontekstis — soovitan järele vaadata. Lisaks on rõõm, et „Vabaduse festival” sel aastal taas Narvas toimus — loodan, et riik pakub teatril selleks ka edaspidi toetust, kuna see on ülimalt oluline ettevõtmine.

Eraldi sooviks välja tuua ka ühe ajastu lõpu Ita Everi lahkumise näol. Tohutu kaotus, millest on kõneldud paremini, kui mina oskan. Olgu ta siin siiski mainitud, teisiti tundub vale.

5. Mul on sel aastal väga huvitav vaadata, mida Jan Teevet ja Oliver Issak teevad. Juunis avaldasid nad oma nägemuse Vene teatri tulevikust, küsides, mida tähendab olla Eestis „teine” ja kas tänases poliitkliimas saab teater praegusel kujul eksisteerida: „Täna, 2023. aasta mais, tuleb mõista, et enesemääratlus „teine” ei ole sugugi ainult rahvuse küsimus. Enam ei saa me rääkida ainult eesti ja vene kultuuri kokku toomisest, vaid peame rääkima ruumist, kohast, teatrist, mis toob kokku erinevad Teised” (<https://www.instituut.art/post/vene-teater-avatud-teater>). Kuna olin bakalaureusetöö pärast pikemat aega teatri ja teisestamise vahelisi suhteid uurinud, oli tekst minu jaoks eriti intrigeeriv.

Samamoodi hoian alati silma peal ausalt ja tabavalt poliitilise Julia Augi loomingul ja sõnavõttudel — „Keisri hull” Vene teatris oli väga julge lavastus, mille päevapoliitiline alltekst jõudis mõjuvalt nii aplodeerijateni kui ka ärakõndijateni. „Narva — linn, mille me kaotasime” uurib linna ja selle demograafia identiteeti ajalootundliku pilguga, näitamata samas süüdistavalt näpuga kogukonnale, kellele

ta arhiivmaterjale tutvustab ja küsimusi esitab.

6. Möödunud korral sõnasin: „Kui suuremad teatrid küsiks ühe pileti eest 40 eurot või rohkemgi, suretaks see kardetavasti praegu niigi keerulises seisus oleva teatri sootuks välja — teatrite rahastus ja majanduslik toimimisvõrk ei ole avalikkusele eriti mõistetav, mistap peaks hinnatõusu põhjusi väga selgelt ja tugevalt kommunikeerima, et inimesed ei näeks seda teatrite isikliku rünnakuna publiku vastu.” Nüüd näeme, et üha rohkem teatreid on selle poole liikumas, publikut aga jätkub. Välja on müüdud ka mitmesajaeurosed piletid. Võta näpust. Väljasuremist ma enam seetõttu ei karda, küll aga loodan, et hinnakasv on ajutine trend — olen minagi vaid tudeng.

Kindlasti ootan teatrilt suuremat agentsust seoses sotsiaalpoliitiliste probleemidega, nagu ka eelnevatel aastatel. Süvenev sõjaõud, üleriigiline vaimse tervise kriis ja majanduslik ebakindlus on tohutult kurnavad, aga kollektiivset kogemust võiks saada kunsti kaudu ka kollektiivselt mõtestada ja tunnetada. On oluline, et need teemad ei kuhtuks, iseäranis sõjateema — inimene on visa harjuma, unustama. Soovin, et meil oleks teatreid või teatritegijaid, kes katsetaksid ja küsiks julgemalt teemadel, mis meil veel väga kinnistunud ei ole. Kväärikogemus, Ida-Euroopa identiteet, rassiküsimus, kolonialism, rahvuspinged, isiksusehäired — kõike võiks saada tühjas ruumis avada. See nõuab muidugi kas isiklikku kogemust või väga korralikku eeltööd, milleks on vaja palju ressursse. Räsitud elurütmis on muidugi lihtsam võtta midagi kindlamat, mis saale täidab, kui sellest sõltub otseselt äraelamine. Niisiis vaatan siinkohal silma noile suurte piletihindadega riigiteatritele. Kuna rasketel aegadel nõuab publik aga enamini kergelt meelelahutust ja välismaailmast põgenemise illusiooni, eeldan, et paraku näeme tuleval hooajal pigem rohkem komöödiaid ja kergemat teatrit, mille rõhk on visuaalil.

7. Ma olen (jätkuvalt, aga süvenevalt) mures loomeinimeste tuleviku pärast — näen (ja mis salata, tunnen) läbipõlemist, alatasustamist, alaväärtustamist. Segadus ja hirm palkade külmutamise pärast süvendab seda probleemi. Monika Larini uuringus „Kuidas hoida loovust?” (<https://monikalarini.eu/et/uuring-kuidas-hoida-loovust/>), kus osales 539 kultuurivaldkonnas tegutsevat inimest, ilmnes, et paljud tunnevad ilmajäetust ja liigset stressi. Töölalast kurnatust on tundnud 70% ja läbipõlemist kogunud 39%. Samas ei ole 32% neist läbipõlenutest aga enda sõnul tundnud tööalast kurnatust. Lisaks ei tunne 60% vastanutest, et tööga seotud tugiteenused oleksid neile kättesaadavad — see peegeldab vahet vabakutseliste töökogemuses, kuna neil on oluliselt keerulisem saada hüvesid, mis on tagatud neile, kes on seotud mõne institutsiooniga.

Lõpetuseks tahaksin puudutada loomeinimeste kokkuhoidvust loomeliitude kaudu ja ka laiemalt. Soovin näha suuremat püüdu üksteist mõista ja lugupidavalt arutleda. Sotsiaalmeedia oma afektiivsuse ja infomullidega mõjutab meid kõiki ja ka parima tahtmise juures ei kuku kõik südametunnistuse pealt tehtud ettevõtmised alati hästi välja. Aga eesti kultuurimaastik on liiga väike, et veel polariseeruda teemade pärast, millest valdav osa meist tegelikult piisavalt ei tea. Võib-olla on see aines sotsiaalse närviga dramaturgile?

KAUR RIISMAA:

1. Mihkel Seedri dramaturgivaist ja vägev tööhoog. Jõudu talle!

2. „Macbeth” tervikuna, „Kirsiaed” Ugalas (valgus), „Metamorfoos” Rakvere teatris (video, ruum ja heli), „Vivaarium” VAT Teatris (idee).

3. „Ülestähendusi pöranda alt”, Rain Simmul. „Metamorfoos”, Märten Matsu. „Reis metsa lõppu”, Jörgen Liik.

4. Märka, et oled teatris. See tegelikult jääb juba uude hooaega, aga probleem on vana ja süvenev.

5. „Teatrielu 2022”.

6. Statistika tuginemata ja usaldades oma vaistu ning vaatlust, tundub, et suurte teatrite publik muutub järjest vanemaks. Keskmist vanust aitavad alla tuua kooligrupid, mis tekitab mõnel etendusel poole sajandi laiuse lõhe noorema ja vanema vaatajaskonna vahel. Vanemad inimesed alati ei taipa telefoni hääletuks lülitada, isegi kui seda meelde tuletatakse. Nooremad ei ole alati etendusest huvitatud ja tegelevad (vahel ka väga häälekalt) oma asjadega. Samas näiteks Ekspeditsiooni ja teiste selliste rohkem nišiteatrite etendustel telefonid ei helise ja keegi TikTokis ka ei passi. Ehk võib üldistada, et Vanemuisesse või Draamasse minnakse teatrisse, aga väiksematesse teatritesse minnakse kindlat näitlejat/lavastajat vaatama ja ollakse juba ette teatud laadi elamusele häälestunud. Ka säravas keskeas inimesed on leidnud oma teatri või lavastaja ning niisama teatrisse koridori peale patseerima ei lähe. Põhjust tuleks ehk otsida piletite hinnast ja n-ö personaalse meedia kogemusest: Netflix teab, mida ma vaatan, ja soovib sarnaseid filme või sarju. Ma olen harjunud saama seda, mida ootan, teater pole enam paik, kuhu tullakse ennast näitama ja teisi vaatama. Telefoni hääletuks lülitamine pole samamoodi enese au ja väärkuse küsimus, vaid kohustus, ja kohustused lähevad meelest. Usun, et suurte teatrite publik ei kao kuhugi, aga järjest keerulisemaks muutub „kõigile midagi” põhimõttel tekstide valimine ja mängukava koostamine. Ja loodan südamest, et kunagi ei saabu aeg, mil kohvikust saad vaheajal osta konjaki, kartulisalati ja vanainimestemähkme.

ENN SIIMER:

Ei teagi kohe, kas rõõmustada või kurvastada hooaja neljaleheküljelise, peenes kirjas uuslavastuste nimekirja üle. Rõõmustab, et seda kõike on nii palju ja nii erinevas laadis. Ahastama paneb aga, et ise saad sellest rikkusest hinnata vaid kaduvväikest osa. Midagi pole parata, minu jaoks keskendub tähelepanu kodusele Ugalale ja draamafestivalil kogetule.

1. „Kotka tee taeva all”, Saueaugu Teatritalu. Tekst ja lavastus Priit Põldma, kunstnik Kristjan Suits, Kaie Mihkelson Dorise rollis. Hooaja konkurentsilt kõige terviklikum ja võimsam teatrielamus. Lavastus, mis ühendas inimlikud nõrkused kosmilise perspektiiviga. Meisterlikult komponeeritud ja suurepäraselt esitatud teatritekst. Suurepärase ruumikasutus ja taaskohtumine Kaie Mihkelsoniga, üllatajaks näitleja Grete Jürgenson.

„Ülestähendusi pöranda alt”, Rainer Sarneti lavaline kompositsioon ja lavastus Tallinna Linnateatris. Kunstnik Laura Pählapuu, laulud Andre Maaker ja koreograafia Tiina Mölder. Muidugi väärib esiletõstmist suurepärase näitlejaduo

Simmul-Sammul koos Hele Kõrvega. Lavastus, mis näitlikustab üldinimlikke ja ajatuid väärtusi ja toob esile Venemaa ajalooliste imperiaalsete tendentside juured.

„Tule õige koju” Ugalas. Phillip McMahon näidend, Johan Elmi lavastus. Kunstnik Eugen Tamberg, muusika Peeter Konovalov. Janek Vadi, Rait Õunapuu ja Oskar Punga näitlejatööd.

2. „Café Théâtre” Draamateatris. Dramaturgiline alus Andrus Kivirähk. Ühistöö ideekavand ja lavastajad Karmo Nigula ja Hendrik Toompere. Kunstnik Illimar Vihmar, kostüümid Kärt Ojavee. Ootamatult hoogne ja veidi groteskne õhtujuht Viire Valdma. On leitud suurepärase proportsioon hooga meelelahutusliku vormi ja tõsiste probleemide, teksti ja muusika vahel. Traditsiooniliselt tugev näitlejaansambel.

„Kirsiaed” Ugalas. Lavastaja ja kunstnik Andres Noormets. Värske ja ootamatult aktuaalne vaade klassikale. Mari-Liis Lille ja Aarne Soro lavapartnerlus. Oleg Titovi Teekäija — rolliesitus, mis asetab kogu tegevuse uude ja tänapäevasesse valgusesse.

„Kaheteistkümnes öö” Ugalas. Lavastaja Tanel Jonas, kunstnik Kristjan Suits, muusika Peeter Konovalov. Klassika uues kuues ilma mingisuguse tänapäevastamiseta ja ometi kõlab nii tänapäevasealt. Suurepärase näitlejaansambel, mille seast ei tahaks kedagi eraldi esile tõsta, kõik mängivad kadestamisväärse entusiasmiga.

3. Andres Tabun monoetenduses „Maailma ajaloo kõige võimsam näidend” Ugalas. Tekst Ian Kershaw. Lavastaja ja muusikaline kujundaja Taago Tubin, kunstnik Kaspar Jancis. Kerge huumoriga laetud, kuid olemuselt tõsine ja kosmilistesse kõrgustesse püüdlev lavastus.

4. Vaatamata sära mõningasele tuhmumisele väärrib ereda teatriteona esiletõstmist jätkuvalt draamafestival Tartus.

„Elajannad” Von Krahlis. Elava muusika ja sõnalise teksti ühendamise mõttes mõjus värskelt ja uudsenä. Idee: Eva Koldits ja Mingo Rajandi, lavastaja Eva Koldits, helilooja Mingo Rajandi, dramaturg Berit Kaschan.

5. Mihkel Mutt, „Liblikas, kes lendas liiga lähedale”. Suurepärase jäädvustus 1960-ndate ja hilisema aja eesti teatriuendajatest.

6. Teeb rõõmu, et nn riigiteatrite kõrval on sedavõrd võimsalt esile kerkinud igat masti projektiteatrid. Konkurents toimib, mida näitab ka teatrireklaamide järsult tõusnud osakaal televisioonis. Teatrireklaamide juures väärrib tunnustust, et neid saab usaldada ja on välditud sotsiaalmeediale omast labasust.

Piletihindade osas on meie teater seni suutnud püsida demokraatlikul lainel ja pileti hind pole veel muutunud esmaseks publikut diferentseerivaks näitajaks. Tuleviku suhtes ma kindel ei ole. Neil päevil tuli Tallinna Linnateatrit ja Draamateatrit teade, et alates 2024. aastast tõuseb teatripileti hind 30 kuni 35 euroni. Kunagi lepiti teatrijuhtidega kokku, et piletihinda hoitakse 1% juures keskmisest palgast. Juba praegu on peaaegu kõikides teatrites pileti hind märksa kõrgem sellest rajajoonest. Teater hakkab tasapisi muutuma majanduslikult rikaste inimeste meelelahutuseks. Järelikult ka ebademokraatlikuks.

7. Märjiksini siinkohal ära mõned pettumuse valmistanud lavastused, mis võib-olla isegi vihastasid, kui mõelda piletihinna peale. „Naiste tuum, meeste kuub”, Adeele Jaago autorilavastus eesti naisluuletajate loomingu põhjal. Mulle, kes ma olen näinud Mati Undi ajastulisi luulekompositsioone Tallinna tollases Noorsooteatris, mõjus lavastus asjaarmastajaliku ponnistusena.

Üllaste ja kiiduväärsete taotluste juures valmistas siiski pettumuse suvelavastus „Suur Boy ja väike Boy” Viljandis Uueveski orus. Ott Kiluski dramatiseering, Kaili Viidase lavastus. Temufi produktsioonid on minu jaoks seni olnud kvaliteedimärgi väärilised. Sellest ka kõrgendatud ootused. Lastelavastus küll, kuid siiski ülemäära kiirustamisi ja pealiskaudselt valminud.

VALNER VALME:

1. Kahjuks ei saa öelda, mis on säravaim. Olen näinud 13 selle perioodi uuslavastust. Umbes teist sama palju samal ajal neid, mis on tulnud välja varem („Macbeth” jne). Üle kahe korra kuus pole ma eriti nõus teatrisse minema (kuigi vahel tuleb ette ka tihedamat graafikut, arvestades, et ma suvel ei käi). Sest teater konkureerib isegi kultuurihuvilise inimese jaoks paljuga: kontsert või DJ-pidu, kino, raamatuesitlused, kodus raamatu lugemine ja muusika kuulamine ja niisama chill, reisirid, kohtumine sõpradega jne. Järjest rohkem olen hakanud mõtlema: aga miks minna just teatrisse? Mitte niisama kuhugi mujale? Miks just seda või teist lavastust vaatama? Valik on suur, teatri koha pealt range ja just nagu teadlik. Ometi satub sekka reateatrit või sajandat Tšehhovit või tühja teatraalsust, kus deklameeritakse teksti.

Saan aru, et palju on tahta iga kord lavastusi, mis muudavad elu. Elu nii lihtsalt ka ei muutu. Aga ma ei lähe ju ka meelelahutuse, teatritooli ja vaheajakonjaki järele. Ma ei taha k ä i a teatris. Lihtsalt et lähen poodi, lähen teatrisse, lähen koeraga välja (mul ei ole koera). Miski peab sundima teatrisse minema.

2. Juhan Ulfaki „Teoreem” Draamateatris. On lavastusi, kus näitlejate lavaletulek kehtestab kohe erilise ruumi, milles vaatajad tunnevad end tähtsa sündmuse tunnistajatena. Hoomatakse, et nüüd algab midagi, mis ei järgi tavareegleid, ei, nüüd on korraks kõik lubatud. Targa lavastaja käe all tähendab „kõik on lubatud” seda, et võtted ja valikud on küll hoolega läbi kaalutud, aga kui tulemuse annab esmapilgul pöörane lahendus, siis nii ka lahendatakse.

Lauri Lagle „Reis metsa lõppu” Ekspeditsioonis. Oletame, et ka teatris ei mõelda alati teatrikeskselt. Isegi mitte lavastuseks valitud teksti keskselt. Kas teater peabki olema just teater? Teater võib olla ka midagi muud. Teater on elu, teater on kunst ja kultuur laiemalt, teater on ka mets ja teater on see inimene, kes saalis vaatab. Bänditeater tähendab ka seda, et neid piire pole: kustmaalt kuhumaani me läheme. Lähme metsa lõppu! Tee sinna on komplikeitid. Aga me saame sellest võsast läbi. Nippe selleks on palju. Installatsioon, videokunst, kontsert, kõik etenduskiidid ja samas draamateater. Sama hästi on see lavastus ka raamat. Paberraamat riulis.

Ingomar Vihmari „15 meetrit vasakule” Endlas. Enne ütlesin, et meelelahutust ei taha, tahaks küll. Eriti kui komöödia näol on ühtlasi tegemist sügava, luuni ängistava eksistentsialismiga. See lavastus kuidagi nii lummas, nagu oleks jõulud ja

jaanipäev korruga. Vaataja asetatakse tema egohetkest välja ja samas näetaki sinna tagasi, sest jube õlleisu võib tulla selle lavastuse peale.

Tegelikult mahub kolme sekka ka Saša Pepeljajevi „Luikede järv” Von Krahli teatris. Teater seal on justkui juba kinni ja siis tuleb selles kohas „Luikede järv”, mida kaksikümmend aastat tagasi tehti teises kohas teistmoodi; kõik need nihked sobivad iseloomustama Von Krahli, millest ei taha minevikus rääkida.

3. Jörgen Liik sooritamas hullumeelset soolot „Reisis metsa lõppu”. Tundub, et aitab küll, et millega veel annaks seda üheinimesekontserti jätkata, millega heli ja pilti täiendada. Aga ta leiab ja jätkab ja läheb absurdi taha, nii et mul vaatajana üks silm naerab ja teine nutab.

Kõige veidram happening: plattede lohistamine Theatrumis, Lembit Petersoni „Möödus möödu vastu”. Shakespeare oli tehtud avangardiks, tähtsaks komponendiks dekoratsioonide rõhutatud, silmatorkav, kolinal ümberpaigutamine küllaltki kulminatiivseil hetkil. Muus osas ka, hea ansambli töö ja värske lähenemine vanameistrilt lavastajalt.

4. Ma ei tea teatripoliitikast midagi ega seda, mis sääl kulisside taga toimub, rahaasjus ja muidu. Isegi tuttavate näitlejatega ajan ma muud juttu, mitte töö-.

Kiituväärt tegu on Liisa Saaremäelilt ja Kanuti Gildi SAALilt, kes tegid Florian Wahlist teatri. Ta ongi teater, ma oleksin ta niisama ka siin ära toonud, tema live'id, aga lavastuses „Scream Box” on ta seal, kuhu ta on sündinud: dramaatilises rollis, mängimas iseennast. Muidugi olles ja luues laval koos lavastuse autori Liisa Saaremäeliga.

5. Kohutavalt on meeldinud „Põlvest põlved” siinsamas ajakirjas. Tehke veel, iga kuu. Isegi kui üks põlv võib-olla töötab puhvetis või pole muidu nii tuntud kui teine. Need annavad palju juurde teatri tavakäsitlustele, kus kriitik kritiseerib või ajakirjanik intervjuuerib.

6. Mina ei teagi, mis maksud need tõusevad. Üldised hinnad või? Eks tõusevad jah vist. Autot mul pole, aga automaks peab tõusma, sest auto on inimesele veel tähtsam kui mobla. Ja milleks? Kuhu sa lähed sellega? Ära mine. Liiga palju sebitakse üldse ringi. Istu maha!

Teater ja kunst üldse on seda vajalikum, mida nõmedam on argielu. Nagu näitas ka Undi/Ojasoo „Vend Antigone, ema Oidipus”, mis siia ankeeti veel ei jõua. Inimkond on nii ogar, et tapab ja lõbutseb kogu aeg korruga, ja ikka on osa meist olemas ja vaatab, mis teatris kavas. Ma ei tea, kas teater peaks kasvatama (empaatiavõimet, arusaamist), võib-olla on teater võimalus näidata, mis tegelikult toimub. Minu jaoks on see Jörgen Liigi laanedervişi tants realistlikum kui pealkiri meediast „Infortar teatas börsile minekust”. Mis see börs on? Mis see minek on? Seda me saame teada ikka teatrist, mitte ajalehest.

7. Ma olen kõnealusel perioodil vihanud kolme nähtud lavastuse peale, aga ei ütle, mis need on. Paar tükki on ka olnud, mis panevad õlgu kehitama. Et miks? Kellele? Jälle! Ilmselt on teater ka neil hetkil tegijate jaoks tõsine ja pühendunud töö. Võib-olla on asi minus või mõnes teises konkreetsetes vaatajas. Ja ei pea alati imet tabama. Aga ikkagi, hea teater on see, mis suudab alustada nullist ja samas sisaldada lõpmatust. Kõik ja mitte midagi korruga. Kordumatu, samas mingi

mõistmise, tegijate sisetunnetuse kaudu kätkeb seda, mis olnud ja mis tuleb. Selleks ei pea leiutama uut teatrit või jalgratast. Inimeste (teatritegijate) mõtlemine on igal hetkel uus ja vana korraga, tasub lihtsalt üritada see liikuv mõte laval kinni püüda, jätta ta vilkaks ja vitaalseks ja sättida vormi, milles on 51 protsenti ettearvatust ja 49 protsenti kokkuleppelisust.

GREETA VÕSU:

1. Renate Keerdi „Tõhususe sümfoonia” Tallinna Linnateatris ja Urmas Vadi „Sada grammi taevasina” Vanemuises — luule laval rohkemana kui kuiva etlemisena, hoopis vormiliselt tervikut mõjutava kujundina. Vadi lavastus on ühtlasi hetkel parim Vanemuise repertuaaris.

Martin Korgi „Kauboid ja vampiirid” Tartu Uues Teatris — esimene lavastus, mida olen näinud, mille dramaturgia tõukub populaarteaduslikest teostest ja taskuhäälingutest.

Andri Luubi „Mood” Theatrumis — üks mõjuvamaid, otseütlevamaid kliimakriisi humaniseerivaid ja konsumerismi kritiseerivaid tekste praeguses eesti teatris.

2. Ringo Ramuli „Kolm ahvi” Ugalas, Tanel Jonase „Kõik ägedad asjad” Eesti Noorsooteatris, Priit Põldma „Kotka tee taeva all” Saueaugu Teatritalus.

3. Hanna Jaanovits — „Macbeth” (Eesti Draamateater, ERSO, Eesti Kontsert).

Veiko Porkanen — „Vaba(n)dus” (TUT) ja „Sada grammi taevasina” (Vanemuine).

Tõnis Niinemets — „Onu Bella tähestik” ja „Café Théâtral” (mõlemad Eesti Draamateater).

Liisa Saaremäel — „Scream Box” (Kanuti Gildi SAAL).

4. Tartu perspektiivist on siinmail olulisim sündmus aastas Kanuti Gildi SAALI küllatulek festivaliga „Ümberlülitus”.

5. Utopilised Oliver Issak ja Jan Teevet oma tegemiste ja sõnavõttudega, mh näiteks tekst „Vene teater / Avatud teater” Kohtumiste ja Mitte-Kohtumiste Instituudi blogis.

Eks ikka ka minu enda intervjuu Martin Korgiga Eesti Päevalehes, mis levis nagu kulutuli ka väljaspool teatriringkonda. Pidin tükk aega hiljem selgitusi andma, et see polnud teadlik kontseptuaalne müügitrikk, Martini sõnade minupoolne väänamine ega ka minu poliitilisi väärtusi kajastav tekst.

6. Olen viimasel ajal üritanud lohutada nii mõndagi oma põlvkonna inimest, kes tuihingeliselt klassika eest seisab, et klassika jääb niikuinii püsima. Kui meil on aga need kriitilised, murrangulised ajad, nagu ka küsimuses püstitatud, siis laskem sellel teatrisse tungida, selmet peituda „üldinimlikkuse” ja „igaveste väärtuste” nostalgilise vihmavarju alla. Võiks ka küsida, kes on see üldinimlik inimene, kelle järgi teatrikaanonit on sajandeid ehitatud...

7. Soovitan kõigil hoida silma peal tantsutrupil Koosseis, mille liikmed õpivad parajasti Tallinna Ülikoolis koreograafia erialal.

EIKE VÄRK:

1. Tähelepanuväärseks sündmuseks on Günter Grassi romaani „Plekktrumm” jõudmine teatrilavale ja imetlust äratav Priit Põldma töö selle mitmetasandilise, kujundliku ja mõttetiheda romaani dramatiseerimisel. Teatripildis on olulisel kohal dokumentaalsetel materjalidel, mälestustel, tõsielulistel sündmustel põhinevad lavatekstitid.

2. Ülimalt põnevaks lavastuseks ongi seesama Günter Grassi romaanil põhinev Taavi Tõnissoni „Plekktrumm” Eesti Noorsooteatris. Suurejooneliselt teostatud, fantaasiarikas, külluslik, kohati kabareelik, groteskne, mänguline, omamoodi võõritust tekitav, brechtlik, poliitiliselt kõnekas teater. Selles on joovastavat lõbujanu, hinge puudutavaid valusaid hetki, ohutunnet, sünget kurjust, äratuntavat võimuiha, vastuolu ühiskonnas ja inimeses. Lavastuse õhustikku loovad Rosita Raua pilkupüüdev mastaapne lavakujundus, Markus Robani muusika ja helikujundus, Peeter Volkonski laulusõnad, Ingmar Jõela koreograafia ja Priidu Adlase valguskujundus. Näitlejate ansamblimäng on haarav ja pühendunud.

Üheks minu lemmiklavastuseks vaadeldaval teatrihooajal on ka Dostojevski teosel põhinev Rainer Sarneti „Ülestähendusi pöranda alt” Tallinna Linnateatris. Sarneti lavastus paelub algusest lõpuni oma ülima detailirohkuse, terviklikkuse, hoolika läbikomponeerituse, nukra huumori ja klounaadiga, helide, laulude ja efektse liikumise harmooniaga. Lavastaja Rainer Sarneti, kunstnik Laura Pählapuu, valguskunstnik Ermil Kallase ja koreograaf Tiina Möldri loomingus on leidlikkust ja puhast ilu. Näitlejate kolmiku (Rain Simmul, Indrek Sammul ja Hele Kõrve) (koos)mäng on nüansirikas, kriitilist kõrvalpilku omav, tundlik, meeleolukas, inimhinges peituvaid keerdkäike ja vastuolusid avav, ühtaegu (enese)irooniline, parodeeriv, salvav, kuri, üleolev, aga ka alandlik, armastav, leebe ja mõistev.

Mitmetasandiline, mastaapne, kirglik ja haarav on Ene-Liis Semperi ja Tiit Ojasoo „Macbeth”. Hämmastava kooskõlalise terviku moodustavad Shakespeare'i tragöödia tekst, Semperi ja Ojasoo lavastajatöö ning lava- ja videokujundus, Jussi Ruskaneni valguskujundus, näitlejate harmooniline koosmäng ja Lepo Sumera muusika ERSO esituses. Dirigent Olari Elts on suutnud Sumera muusikast luua haarava terviku, justkui oleks inglise kirjandusklassik kirjutanud „Macbethi” sellele muusikale.

Raske on piirduda kolme lavastuse nimetamisega. Minu jaoks olulised ja meelde jäävad on ka Tšehhovi „Kirsiaed” Ugalas (lavastaja Andres Noormets) ja Vanemuises (lavastaja Priit Strandberg), Gailiti ja Lennuki „Nipernaaditalv” Rakvere teatris (lavastaja Urmas Lennuk), Kitzbergi „Libahunt” Von Krahli teatris (lavastaja Peeter Jalakas), VAT Teatri ja EMTA koostöös sündinud Merle Karusoo autorilavastus „Agnes, kroonikud ja psühhokroonikud”, imeline balletiõhtu „Must/Valge” (Katarzyna Kozielska ja Serge Lifari lühiballetid) Rahvus- ooperis Estonia, Vahur Kellari psühholoogiline õuduspõnevik „Skiso” Kellerteatris, Marta Aliide Jakovski lavastus „Poiss, kes nägi pimeduses” Rasa Bugavičute-Pēce romaani ja näidendi põhjal Tallinna Linnateatris.

Põnev on Kristiina Põllu kujundus Ivar Põllu autorilavastusele „Tunde-märgid” Tallinna [Linnateatris](#), mille keskseks elemendiks helenduvad kaasaskantavad raadioaparaadid, läbi mille kostub näitlejate tekst. Antiikne mööbel (diivanid ja toolid) ripub laes, näitlejad kannavad huvitavaid teksariidest kostüüme (taaskasutus).

3. Laine Mägi ja Martin Veinmanni liigutav, hooliv partnerlus Iisraeli näitekirjaniku Noa Lazar-Keinani draamateose „Bertod ja Agnes” nimategelastena Eesti [Draamateatris](#) (lavastaja Priit Pedajas). Ülle Lichtfeldti, Tiina Mälbergi ja Elina Reinoldi eriilmeline, võluv, haarav trio Amelia Bullmore'i näidendi „Di ja Viv ja Rose” lavastuses [Rakvere teatris](#) (lavataja Peeter Raudsepp). Psühholoogiliselt komplitseeritud, skisofreenilised, veidrad ja värviküllased tegelaskujud loovad Elina Reinold, Liis Haab ja Meelis Kubo Vahur Kelleri „Skisos” Kellerteatris. Nauditavat ansambli mängu pakuvad Reginald Rose'i „12 vihast meest” (lavastaja Hendrik Toompere) osatäitjad isikupäraselt värvikates rollides. Meelde jäävad on Külli Teetamme südamlilik ja liigutav nägemisvaegusega ema ja kogu trupp lavastuses „Poiss, kes nägi pimeduses” ning Anne Reemanni impulsiivne, omanäoline, võluvalt publikuga suhtlev lesk Juhan Smuuli ja Urmas Lennuki „Polkovniku leses” (mõlemad Tallinna [Linnateatris](#)), Ülle Lichtfeldti vapustav ümberkehastumisvõime eri vanuses tegelaskujude, sealhulgas muldvana, õela ja erakliku vanaeide rolli loomisel Sven Karja suvises rannapõnevikus „Naisteranna needus”, mida mängiti [Teater Nuutrumi](#) suvelavastusena Eisma sadama paadikuuris. Rõõmustav on näha teatrilaval pärast pikemat vaheaega Katrin Saukast Karusoo dokumentaallavastuse „Agnes, kroonikud psühhokroonikud” ülimalt emotsionaalse, musikaalse, südamliku ja hooliva nimiosalisena.

4. Üks ere teatritegu vaadeldaval hooajal oli Eesti [Draamateatri](#) lavastus „Sammud” (lavastaja Mari-Liis Lill), mõnus jalutuskäik koos armastajapaariga (Helena Lotman ja Henrik Kalmet) Tallinna vanalinna vaiksemates nurgakestes, põigates sisehoovidesse, mis argitõtlemises sageli märkamata jäävad, kuulates kõrvaklappidest nende omavahelist jutuajamist ja tajudes selles soojust, lähedust ja mälupiltide nostalgilist meeleolu. Ning Eesti [Draamateatri](#), ERSO ja Eesti Kontserdi ühislooming, mastaapne „Macbeth”.

5. Raamat kultuuriseltsi ajaloost „Estonia Seltsile antud aeg” (autorid Arne Mikk ja Mart Mikk, toimetaja Tiina Mattisen).

6. Alles jääb igavikuline, ajaproovi läbi teinud dramaturgia, klassika, küll veidi uuel kujul, meie kaasajast mõjutatuna. Ajakajaline, ümbritsevas maailmas toimuvat mõtestav ja peegeldav draamateos on omas ajas väga oluline, kuid sageli ta sünnib ja sureb ühes ajaga. Vastukaaluks argielus terenduvatele ohtudele ja muredele peaks [teater](#) pakkuma ka helgust, rõõmu ja lootust.

7. Tähelepanuväärne on Julia Augi töö dokumentaallavastuste väljatoomisel [Vaba Lava Narva teatrikeskuses](#). Vaadeldaval hooajal lavale jõudnud autorilavastuses „Narva — linn, mille me kaotasime” loob ta fotode ja narvalaste mälestuste põhjal pildi kunagisest kaunist barokklinnast, püüdes avada publikule võimalikult tõepäraselt oma sünnilinna ajaloost ja selle suursuguse vanalinna hävingust 1944. aasta märtsipommitamisest.

Kurb, et oma kolmekümne kuuendal tegevusaastal jättis publikuga hüvasti Varius, intelligentne, meie kultuurilugu väärtustav [teater](#). Rõõmu teeb, et 1998. aastal [Von Krahli teatri](#) algust tähistava Kitzbergi „Libahundi” uuslavastusest 2022. aastal ei

saanud selle teatri hüvastijätulavastust. Hea, et teater jätkab, küll muutunud oludes ja uutes ruumides. Eesti Draamateatri ja Tallinna Linnateatri repertuaaripilt on oluliselt avardunud, teatritöösse on kaasatud erineva käekirjaga külalislavastajaid. Kõrvuti traditsioonilise teatriga kohtab järjest rohkem uudseid, otsingulisi lavastusi, rikkalikumaks on muutunud väljendusvahendite valik. Jätkuvalt põnev ja mitmekesine on Vanemuise repertuaar.

Jörgen Liik, Ingmar Jõela, Katariina Tamm ja Marika Vaarik Peeter Jalaka lavastuses „Libahunt”. Esietendus 9. XII 2022 Von Krahli teatris.
Kristiina Praksi foto